

21/-

Buka Ya Go Buisa

STD. II

E kwaletswe dikolo tsa Batswana

Mokwadi ké

P. LESEYANE

Tlhôgô ya Sekolo sa Mabieskraal

J. L. VAN SCHAİK, LTD. PRETORIA

Buka Ya Go Buisa

Std. II

E kwaletswe dikolo tsa Batswana.

Mokwadi ké

P. LESEYANE

Tlhôgô ya Sekolo sa Mabieskraal

J. L. VAN SCHAİK, LTD., PRETORIA
1947

— Printed in Pretoria and published by —
J. L. van Schaik, Ltd., Libri Building, Pretoria.

Bantu Studies Dept

gn(1) 32/58

DITHUTŌ

	Tsêbé
1. Bilwê le Bilwane	5
2. Tshwene le Mmutlê	8
3. Kubu, Mmutla le Mollô	10
4. Monna wa Bogologolo	13
5. Kômêllô e kgolo I	16
6. Kômêllô e kgolo II	20
7. Moselekatsi	23
8. Lekôkô le Morongwa I	27
9. Lekôkô le Morongwa II	32
10. Leepi le Matsalaagwê I	36
11. Leepi le Matsalaagwê II	41
12. A lo itse dinônyane?	48
13. Mmaba wa Molemi	54
14. Tau	57
15. Lebôkô la Tau	61

BILWÊ LE BILWANE

A-mo-ge-lwa	tshwa-ne-tse	Mo-ngwe
Se-fa-tlhe-gong	Nya-la-ne	Kgo-nnye
Go-di-si-wa	Mmo-la-ya	Tshwa-rwa
Tlha-ka-nê-la	Se-le-e-le	Nya-di-sa
Se-ba-ka-nya-na	Mmo-tla-na	I-tlhô-bô-gê
La-tlhê-la	Mo-go-lo-wê	Ma-ke-te

Mo mettheng ya bogologolo, go kile ga bo go le basimane ba mafattha. Yo mogolo o ne a bidiwa Bilwê mme yo mmotlana a bidiwa Bilwane. Basimane ba, ba ne ba swêlwa ke rrabô ba sale bannye, mme ba godisiwa ke mmaabô

Ba ne ba ratana ka mokgwa o re itseng mafatlha a ratana ka ôna, le gôna motho yo e neng e le moeng, o ne a ka se ka a itse yo e neng e le yo mogolo, le yo e neng e le yo mmotlana. Bilwane o ne a tsaya Bilwê jaaka molekane wa gagwê, mme le ênê Bilwê, o ne a sa eletlhôkô mokgwa o Bilwane o neng a mo tsaya ka ôna.

Erile ge ba setse ba godile ba tshwere dinyaga tsa go nyala, Bilwê a bolêlla mmaagwê gore o ne a bonye mosetsana mongwe yo a neng a eletsa go mo ntsha mosadi. Mosetsana yo, o ne a bidiwa Lapana-le-ome, ka mmaagwê a ne a bidiwa Mmalapana-le-ome. E ne e le mosetsana yo montlê thata mo sefatlhegong le mo popegong ya mmele.

Mma-Bilwê o ne a rwala ditlhako a ya kwa ga Mmalapana-le-ome go batla mosadi wa ga Bilwê. Puô ya gagwê e ne ya amogêlwa, mme ga baakanngwa gore bana ba nyalanê. Bilwane erile ge a utlwa gore Bilwê o neatshwanetse a nyala, a raya mmaagwê a re le ênê o ne a tshwanetse go nyala. O ne

a raya mmaagwê a re a ye kwa ga Mmasekokotêlana go mmatlêla mosadi teng.

Mosetsana yo Bilwane a neng a batla go mo nyala, o ne a bidiwa Sekokotêlana. Go ne go se na sepê sa bontlê mo go ênê. O ne a le matlho a melabe le melomo ya gagwê e le makete. Batho erile ge ba utlwa ge Bilwane a batla go mo nyala, ba re "Bilwane o setse a dira mo gotweng mosadi tshwene o jewa mabogo."

Bilwê le Bilwane ba ne ba nyala ka nakô e le nngwe. Ga goa ka ga tsaya sebaka se seleele ba sena go nyala ge Bilwane a raya mogolowê a re ba ne ba tshwanetse ba tlhakanêla mosadi wa ga mogolowê. Bilwê a mo raya a re "A Oa tsênwa? O isa kae Sekokotêlana?" Bilwane a re "Ga ke mo rate o mòbê, ebile ga bone sentlê."

Bilwê o ne a bitsa mosadi wa gagwê a re "Tlaa O utlwê gore Bilwane a reng". Mosadi a araba a re "ga ke tle koo ke apeile". Bilwane a ikana gore o tla dira gore ba mo tlhakanêlê.

Erile ka mosô, Bilwane a tsaya kgôlê go ya kgonnyê, mme mogatsa mogolowê erile ge a mmôna, le ênê a tsaya kgôlê ya gagwê go ya kgonnye le ênê. Ba ne ba feta ba rwalla mme ba tlatsa ka pele ka Bilwane a ne a thusa mogatsa mogolowê go rwalla. Erile ge ba tla bôfa dikgong, Bilwane a raya Lapana-le-ome a re "ke reile monna wa gago ka re re tshwanetse ra go tlhakanêla".

Lapana-le-ome a mo raya a re "ga ke rate puô ya gago, le gôna ke ya go bolêlla mogoloô puô e ya gago" Bilwane a re "Ke ne ke sa re O fetê O bolêllê opê." O ne a bôna rure gore Lapana-le-ome o ne a sa rate puô ya gagwê, mme a tsênwa ke lehufa mo pelong. O ne a tsaya kgôlê ya gagwê a beta mogatsa mogolowê, a mmolaya ka yôna.

Erile ye a sena yo mmolaya, a bôfa dikgong tsa gagwê a di rwala go ya gae. O rile a sena go tsamaya sebakanyana go tloga fa a neng a mmoloetse teng, a utlwa nonyane e ôpêla gaufi le tsela, e re:

"Pharra tswidi,
 Ke ya go bolélla Bilwê,
 Pharra tswidi,
 Ke ya go bolélla Bilwê.
 Ke re Bilwane o bolaile mogatsa Bilwê,
 Bilwê itlhôbôgê!"

Bilwane a re "Nonyane e e tshwanetse ya be e mponye, ke tshwanetse ka e tshwara ka e bolaya." Erile ge a sena go e bolaya, a e latlhêla mo sek-gweng, kgakala le tsela, mme a rwala dikgong tsa gagwê o ya gae. Ge a setse a lebile kwa, gae a utlwa gapê nonyane e ôpêla e re:

"Pharra tswidi,
 Ke ya go holélla Bilwê,
 Ke re Bilwane o bolaile mogatsa Bilwê,
 Bilwê itlhôbôgê!"

Ka nako e, a e tshwara, a e tenetsa mo lehumelong la tshega ya gagwê, mme a tsamaya a ba a tsêna kwa gae. Erile ge a sena go goroga, a fiwa bogôbê go ja, mme erile ge a ntse a ja, nonyane ya bua mo tshgegeng ya gagwê ya re: "Mphê bogôbê ke je, ge O sa dire jalo, kea bolêla. Bilwane a tlhabiwa ke ditlhong go tsenya bogôbê kafa tshgegeng, mme nonyane ya kotana mo godimo ga selthare ya re: "Nna nka re bolê kea bolêla.

Pharra tswidi,
 Ke ya go bolélla Bilwê,
 Pharra tswidi,
 Ke ya go bolélla Bilwê,
 Ke re Bilwane o bolaile mogatsa Bilwê,
 Bilwê itlhôbôgê!"

Ke ge batho ba tloga ba re, "Tshwarang nonyane sio." Nonyane e ne ya tshwarwa mme Bilwane a bo-diwa se nonyane e neng e se bua. O ne a araba ka go re se nonyane e neng e se bua, e ne e le nnete, mme o ne a dira jalo ka Bilwê a ne a gana ba tlhakanelâ mō-sadi wa gagwê,

O ne a tshwarwa a bolawa. Fa morago ga loso la gagwê Bilwê o ne a nyala mosetsana yo o neng a bi-diwa Sedie wa ga Mmasedia-lapa. Mma-Bilwê o ne a swa ge a sena go nyadisa Bilwê mosadi wa gagwê wa bobedi.

TSHWENE LE MMUTLE

Di-phô-lô-gô-lô	Tsi-e-di-tse	Gompi-e-no
Tshi-mo-lo-gong	I-ni-si-wa	Le-su-nya-na
Tlha-lo-ga-nyo	Pi-na-ga-reng	So-lo-fe-tsa
Bo-fe-re-fe-re	Se-kgwa-neng	Kgo-na-me-la
Phô-lô-gôtswa-na	I-tlha-ga-nnô	I-tsho-ke-la

Tshwene ke e nngwe ya dibopiwa tse di tshwanang le motho, le gôna e na le thaloganyô e e phadisang ya diphôlôgôlô tse dintsi tsa naga. Fêla e pallwa ke go bala go feta boraro.

Mmutla ke sebatana sa losika la gabo legotlo. Ke phôlôgotswana e e boi e e botlhale go gaisa diphôlôgôlô tse tsotlhe ka boferere. Mo bophelong ba yôna le diphôlôgôlô tse dingwe, e tsieditse tse dintsi tsa tsôna. Monna-mogolo Tau o setse a kile a rokêllwa mogatla mo pinagareng ya mokgoro. Bo monnana phiri ba setse ba kile ba inisiwa menwana le megatla mo metsing a bela.

Tshwene kwa tshimologong e ne e se na maragô a a kakapa a e nang naô kajeno. Le gona e ne e sa tsamae e tsholeditse mogatla jaaka e dira gompieno. Maragô a a kakapa a, le mogatla wa yôna o o legoro e di bonye ka tsela e:

Erile ka letsatsi lengwe tshwene e ntse e tsamaya mo sekgwaneng sa lesunyana, ya fitlhêla mmutle a kotamê fa tlase ga setlhare.

Tshwene: "Dumêla monna mmutlê!"

Mmutlê: "Ahee."

Tshwene: "O pilanyana jang nê. Ditsêbênyana tsa gago di eme sentlê. O lebêga jaaka monna yo o botlhale."

Mmutle: "Le jaanong kea be ke ntse ke utlweletse gore go diragala eng mo lefatsheng. Le tsa bongaka ke di itse thata."

Tshwene: "A mme O itse go fetola dilô?"

Mmutle: "Thata le gona."

Tshewene: "A O ka mphetola go nna se sengwe?"

Mmutle: "Ke bile ke sa tshwenyega."

Tshwene: "Go na le diphôlôgôlô tse di batlileng di tshwana le nna, ke dife?"

Mmutlê: "A ke tse di tsamayang ka maoto a mabedi?"

Tshwene: "Ee".

Mmutlê: "Waai-i-i, O raya batho?"

Tshwene: "Ke batla gore O mphetole, O ntirê jaaka bôna. Ke go solofetsa gore ga nke ke go bolaya."

Mmutlê: "Ge O ka mpha tshimo, kapô makidi a mabedi a morôgô, go siame rra."

Tshwene: "Go siame O ka tla ka a go fa."

Mmutlê: "Mme jaanong monna wa ga etsho, O rwallo dikgong gore ke tle ke go beole boa bo."

Tshwane ya ya go rwalla dikgong ka itlhagannô e kgolo go tla e gotsa mollô. Erile e sena go o gotsa, Mmutle a e raya a re "Tsamaya ke santse ke utlwa gore badimo ba reng. Tshwene e ne ya dumêla mme ya tsamaya. Ge tshwene e sena go tsamaya, Mmutlê o ne a sala a tsaya tshipi a e besa mo isong. Erile e ntse e re hube, a re, "Tlaa rra ba dumetse."

Tshwene ya tla ka boitumêlô bo bogolo. Mmutle a re, "Kgonamêla kwa gore ke kgone go utlwa se badimo ba se mpolêllang." Ke gôna Mmutlê a tsaya tshipi e ntse e re hube, a e manêga mo maragong a tshwene. Tshwene ya leka go itshokêla botlhoko ba tshipi, ka e ne e gopotse gore e tla tswa motho. La bofêlô ya pallwa ke go itshoka, mme ya re, "Ao, monna, O-a mpolaya."

Mmutle a re "didimala fela rra." Erile marago a tshwene a setse a re hube, Mmutlê a re "Go ntse O utlwile se O se batlang. Tloga O tsamae O siane, mme O se ka wa gadima kwa moragô. Fa O tla phirimê-

lwanang ke letsatsi têng, O rôbale, mme e tlare ge O tsoga Wa fitlhêla O le motho."

Tshwene ya tloga ya tshaba ya ba ya wêla ka di-thota. Ga go itsiwe kwa e neng ya lala teng, le gore e rile e tsoga ya reng, ka e ne ya iphihlêla e ntse e le tshwene, mme maragô a yôna a omeletse a ntse dika-kapa, a bile a e iletsa go lepeletsa mogatla wa yôna, ka e ne e tshaba go ithonkga. Tshwene e bonye dinata le mogatla o o legoro ka tsela e.

KUBU, MMUTLA LE MOLLÔ

Mosimanyana	Boferefere	Bonnyennyane
Matshwenyêgô	Sebakanyana	Kgaoganya
Dingôngôrêgô	Tshwênnyêga	Tshogetseng
Dikhunyaneng	Tshwanetse	Selekanyo
Phokobyê	Tshêmatshêma	Itshokêla
Gakgamatsang	Matlhatshana	Iporumetsa

Ekile yare tsatsi lengwe mo metlheng ya bogologolo, kubu ya be e ntse e hula fa thokô ga noka, mme ga tla mmutle.

Mmutle: "Dumêla rraetsho."

Kubu: "Dumêla mosimanyana wa etsho."

Mmutle: "Ga ke mosimane ke monna, ebile ke batla go nyala."

Kubu: "O tla nyala ngwana wa ga mang rure yo e leng lesilo?"

Mmutle: "Rra, se ise kgang kwa kgakala, kana ga O itse se ke se tletseng kwano go wêna."

Kubu: "Thalosa re utlwê gore matshwênnyêgô le dingôngôrêgô tsa gago ke'ng."

Mmutle: "O tsogile jang rra?"

Kubu: "Se mpotsê matsogô; bolêla kgang e O tsileng ka yôna."

Mmutle: "Nnya rra ga kea tla ka kgang ke tsile ka tselana e e tlang mo dikhunyaneng; ge e le kgang, ke yôna ke e tsisitseng kwano go wêna go kopa kgakollô."

Nna ke itletse ka maoto a a ka, ke tsamaya ka tselana e e mo dikhunyaneng."

Kubu: "Mosimanyana ke wena, a O gopola gore ke molekane wa gagô, kapô wa ga rrago? Tlhalosa kgang re utlwê."

Mmutle: "Rra, e re ka O potlaketse go itse se kgang ya me e leng sôna ke tla simolla dikgang, mme wêna O nne tsêbê ntlha mo direng tsa rona."

Kubu: "Nyaa, jaanong ka O bua ka dira, ke tla se tsêêla fa pele. Go se tsêêla fa pejana, ga se ga boiyane fêla, motho le ênê wa se tsêêla. Sala pila mosimanyana wa e tsho."

Kubu ya tsamaya ya tlogêla Mmutle a ntse a rototse matlho a gagwê a matona a ntse a loga boferefere. Fa morago ga sebakanyana, Mmutle a re, "Nna ke ipeetseng ke sa ye ga me."

Ka mosô ge Mmutle a re supu, mo dikobong, a be a wêla tsela le dilhokô a ise a di tlhape a ya kwa ga Kubu. Erile ge a fitlha kwa ntlung ya Kubu, a feta a phaila setlatla a re, "Dumêla moo rra". Kubu a re "O mang nê rra O se nang maitsêô, O tsenang mo tlung ya me ke ise ke re tsena?"

Mmutle: "Ke Mmutle rra. Ke sa tsile ka kgang e le ya maabane."

Kubu ka go rata go itse ka ga kgang ya maabane, a tsoga ka pele gore ba tle ba e simolle e sale phakêla. Mmutle a simolla kgang ka gore, "Rra, ga ke bolo go nyala basadi ba le bantsi; ba bangwe ke ba tlogetse, mme ba bangwe ba ntlogetse. Jaanong kea tshwênnyêga mo moeng."

"Gore ke kgaolê kgang ka pele, ke tla go bolella basadi ba ke neng ke ba nyetse, le gore ba ne ba ntse jang. Lantlha ke ne ka nyala nôga, mme ênê o batla mosese o mofša ka ngwaga le ngwaga, mme ga ke na madi a a kalo a go rêka mosese.

La bobedi ke ne ka nyala podi. Ge tsatsi le tswa a tshwanetse go ntirêla dijô, ka bona a tshêmatshêma le maokana a ja matlhatshana a ôna. Ka be ke mo tlogêla ke bona gore banake ba tlhoka moapeedi. Ka

boêla gapê ka nyala Khudu ka ke ne ke bôna e le mosa-di yo montlê, ka kobô e e mebalabala, le gôna a itse go tsamaya a fitlhile sefatlhêgô, se bônwa ke nna monna wa gagwê fêla."

"Ge bosigo re robetse ke ne ka mo tshwara ka molala mme ka utlwa o le maswabi o tletse nkgwane. Legôna ka mosô ge re tsoga, ka fitlhêla a rotetse dikobô. Ka bôna gore ga go molemô go nyala mosadi a rotêla mo dikobong. Ka be ke mo koba."

"Laboraro ka nyala Phokobyê. Waai, êné ga se motho wa sepe rure. Ge dinku tsa makgoa di feta, o tlogêla pitsana mo isong a di kobe, mme ge a ka kgôna go tshwara ngwe ya tsôna, o e jêla nageng. Jaanong ka bôna gore ga go thuse go nyala mosadi yo o utswang, gonne ke ne ke sa kgone go duêla batho ba a neng a ba senyetsa.

Jaanong rra, wa bofêlo yo ke nang le êné ke yo o gakgamatsang thata. Mmala wa gagwê ga o mongwe. O na le mebala e mentsi. Ge O le kgakala naê, mmala wa gagwê o moshibidu. Mme ge O atamêla fa go êné, O ka itumêla thata ka bothithô jo a bo Go nayang. Le gale ga rate motho a mo atamêla thata. Ge O mo atamêla o a tenega a be a leke le Go go tlhoba boa mo mmeleng. Gape ga ka a êtêla basadi ba bangwe. Ke mo rata thata, mme ke eletsa ge O ka ya go mmôna le go bua naê.

Kubu ya raya Mmutle ya re, "A re tsamaye ke ye go bôna gore ke motho yo o ntseng jang." Ge ba fitlha, kubu a itumêla go bôna mollo le go utlwa bothitho jo bo neng bo tswa mo go ôna, mme a re mo pelong, 'mosadi yo ga tshwanna mosimanyana yo, ke go re ke mo tsêê'.

Fa morago ga sebakanyana, Mmutle a re, "Rra, bua le êné tlhê, O se utlwêllê bothithô. Ke motshegare, ke batla go ya go mmapalla mo nageng." Kubu a re "Nyaa tsamaya O tla tla a go bolêlla gore ke mo reile ka reng."

Ge Mmutle a sena go tsamaya Kubu a re go mosadi,

"Mmutle a re ke go nyale, ênê o itshaba bonnyennyane." Mollô wa dumêla go nyalwa ke Kubu, le gôna wa tshepisa ge o tla mo êtêla ka mosô. Erile ge Mmutle a boa, a botsa mosadi se Kubu a neng a se bua naê, mme mosadi a gana go bua ka a ne a sa tlhôla a rata Mmutle.

Mo bosigong ge a robetse, o ne a tlêlwa ke monaganô wa go re kagongwe Kubu o ne a sa bue nnete, mme a tshotse go mo kgaoganya le monna wa gagwê. E ne ya re ka mosô ge o tsoga, mollô wa ya kwa go Kubu go ya go bôna se maikaêllô a gagwê e neng e le sôna. Kubu o ne a tsênwa ke letshogô ge a bôna mollo o tla, ka o ne o tla ka kgabo e tona le gôna o butse tsela e tona kwa moragô ga ôna.

Erile ge o fitlha wa raya Kubu wa re "O tshogetseng, ke nna mosadi wa gago." Kubu erile ka go tlala letshogô a araba a re "Nna ga ke go itse. Mosadi wa me o mo tlung." Mollô ya re ge o utlwa mafoko a, wa tenêga go feta selekanyô, wa re "A O ne O tshameka ka nna? A O gopola gore ke lesilo?"

Ka yôna nakô e mollô wa itatlhêla mo godimo ga Kubu wa e fisa. Erile ge mollô o fetsa go fisa boa ba yôna, botlhoko ba mollo ba tsênêlla mo letlalong la yôna, mme ya re ka go sa kgone go itshôkêla botlhoko jo bokana, ya sianêla kwa metsing, ya feta ya iporumsa mo go ôna. Go tloga fa, ya tshaba mollô, ya tlhôka boa, ya nnêla rurê mo nokeng.

MONNA WA BOGOLOGOLO

*Bo-go-lo-go-lo	Mma-ngwa-na	Se-ba-ka-nya-na
Di-kgâ-mê-lo	Mo-kgo-rong	Se-bo-tlho-ko
Di-no-kwa-ne	Mo-ngwe	Se-no-kwa-ne
Ma-kgwa-kgwa	Mo-ra-keng	Se-tlaa-ga-na
Me-tlheng	Mo-rwa-wê	Se-tlho-pha

Tha-the-tsa
Tlhô-tlhô-ma

Tshi-khi-nya
Tshwe-nya

Go kile ga nna monna mongwe mo metlheng ya bogologolo. Monna yo o ne a nna le basimane kwa morakeng, mme yo mongwe wa basimane ba a neng a nna le bôna, e ne e le morwawê.

Basimane kwa morakeng ba rutiwa go tsoga bosigo ka tsatsi lengwe le lengwe. Fa gongwe ba tsosiwa go gotsa mollo, gongwe ba tsosiwe go ya nokeng. Go riana ba rutiwa gore e re ge go ka nna senokwane se se ka tlang go utswa dikgomo bosigo ba tsogê mme ba di femêlê.

Gantsi dinokwane e ne e re ge di tsile go gapa dikgomo, di fete di ratele badisa ba tsôna mme di ba bolae. Ke gona dinokwane di gape dikgomo di di ise kwa motseng wa tsona.

Monna yo o ne a sa tshola bana ba ka tshiamo. O ne a re ge a tsosa basimane go gotsa mollo, kapo go ya nokeng, a se ka a tsose morwawê. Mosimane yo o ne a rôbala mme a tsoga ka metlha ge tsatsi le sena go tswa. Selô se e ne e le mokgwa o o maswê o e rileng la bofêlô wa tsisetsa ngwana yo loso.

E ne ya re ka tsatsi lengwe e sale bosigo, monna yo a tsosa basimane a ba raya a re ba tsêê dikgamêlô mme ba ye go ga metsi. Erile ka ba ne ba setse ba tlwaetse go dira tirô e, ba ne ba tsoga ka bonakô mme ba tsaya dikgamêlô go ya nokeng.

Ka lônâ letsatsi le, dinokwane di ne di bolotse go tla go gapa dikgomo tsa bôna. Ba ne ba tsamaya sebakanyana, go tloga fa morakeng, mme erile ba ntse ba tsamaya, ba utlwa kgwasô ya dinao tsa batho ba tsamaya kwa pele ga bôna. Ba ne ba êma go reetsa, mme ba bôna setlhôpha sa batho se tla kwa go bôna.

Ba ne ba boa ba tshaba batho ba ba ise ba ba bone. Ba rile go boa ba tshaba ba feta ba tsêna kwa morakeng mme ba bolella monna yo o neng a nna le bôna gore ba ne ba bonye batho, mme ka mokgwa o ba neng ba tsamaya ka ônê e ne e le dinokwane.

Basimane ba e ne ya re ge ba sena go bolêla, ba se ka ba êma. Ba ne ba tsêna ka kgôrô ya lesaka la dikgomo mme ba tswa ka legora ka kwa moragô ga

lesaka ba tshaba. Monna wa bôna ka a ne a dumêla rure gore basimane ba ne ba bonye dinokwane, a tshikhinya mosimane wa gagwê go mo tsosa gore ba tshabê.

Mosimane wa gagwê o ne a sa tlwaêla go tsoga bosigô, mme a ganna mo barokong. O ne a leka thata go mo tsosa ka go mo tshosa ka go mo raya a re a tsoge ba tshabê ka dinokwane di ne di tla go ba bolaya. Mosimane a ganna mo borokong go fitlhêla rragwê a tswê a tshabê a mo tlogêlê ka a ne a setse a utlwa dinokwane di le gaufi.

Dinokwane di ne tsa tsena tsa thathetsa setlaagana le mokgoro wa bôna, mme tsa fitlhêla batho ba tshabile go setse mosimane yo o neng a sentswê ke rragwê. Tsa feta tsa mo kômôta tsa mo tlogêla a sule, mme tsa bula lesaka la dikgomo tsa di ntsha tsa tsamaya ka tsôna. E rile moragô rragwê a boa a tlhôtlihôma a tsile go tlhola ge dinokwane di ne di sa bolaya morwawê, mme a fitlhêla setopo sa gagwê se letse mo mokgorong.

Monna yo a kotama fa thokô ga setopo sa mosimane wa gagwê a lla sellô se segolo. O ne a ipôna molato o mogolo gonne jaaka mosimane wa gagwê a ne a swa, o ne a sule ka lebaka la gagwê. O ne a gopotse mo pelong ya gagwê gore o ne a tshwenya bana ba batho ba bangwe mme wa gagwê a mmotabota.

Selô se sebotlhoko ke gore le ênê monna yo o ne a swêla gaufi le setopo sa ga morwawê. O ne a bôna sentle gore botlhogo bo a neng a tshotse bana ba batho ba bangwe ka bôna, bo ne ba tsala botlhoko bo bogolo mo go ênê, mme ba tsala bophelô le boitumêlô mo go ba a neng a ba phedisa makgwakgwa.

O ne a tshaba gore o ne a tla raya batho a reng ka a ne a bolale morwawê mme a phedisa bana ba batho ba bangwe. Ge a gopola selô se, a bôna gore se se neng se mo siametse ke gore o ne a tshwanetse a swa go tshaba ditshotlô le ditlhong. Le mmangwana o ne a ka se ka a agisanya naê mo malatsing otlhe a bophelô ba bôna.

O ne a akanya tsela e a neng a tshwanetse go ipolaya ka yôna. A nagana go ka tlhoma lerumô fa fatshe ka mosuga mme a itigêla mo go lônâ. La bofêlô a lemoga gore tsela e e neng e le bonôlô go ipolaya ka yôna, e ne e le go ipêga mo setlhareng ka kgole.

Gangwe fela a tsaya kgole, mme a pagama mo setlhareng sa mosu se se neng se le fa kgorong ya lesaka la dikgomo. Erile ge a le mo godimo ga sônâ, a latlhêla segôlê sa yona mo molaleng wa gagwê; a e bofêlla mo kaleng e e neng e okame kgôrô a itepeletsâ ka yona.

Erile ge batho ba thologile go ya go bônâ gore a se se neng sa boelwa ke basimane ba ba neng ba tla ba tshaba e ne e le nnete, ba fitlhêla setopo sa mosimane se le mo mokgorong, mme sa ga rragwê se lepetsetse mo setlhareng sa mosu. Pônô e, ya tsisa sellô se segolo mo bathong go feta sa tatlhêgô ya dikgomo.

Tiragalô e ya monna wa bogologolo e, e re ruta gore polêlô ya Setswana e e reng "Montsamaisa bosigo ke mo lebaka bo sele" e tletse boamma-rure. Go tshwenya ngwana ke go mo tlhalefisa.

KOMELLÔ E KGOLO

KGAOLO YA I

Tshi-re-le-tso	Di-pha-la-ding	Tlha-lo-sô
Tsha-be-la	Ma-šê-kê-rê	Phu-the-gi-le
Tsho-lle-lwa	Di-tha-pê-lô	Tlha-tlo-se-tse
Thu-gi-lweng	Di-kgo-sa-na	Ba-ro-e-tsa-na
Bo-pho-ko-bye	Di-kgâ-fê-la	Le-nge-teng
Mo-o-lo-ga	Di-ru-i-weng	Bo-amma-ru-re

Go kile ga nna ngwaga mongwe wa komêlô e kgolo mo lefatsheng leno. Komêllô e, e ne ya nna le tshenyô e tona mo bathong, mo diruiweng le mo diphololong tsa naga. Go ne ga nna tlala e e neng ya falatsa batho go ya mafatsheng a a kgakala.

Batho bangwe ba sala ba kgaogana le ba ga bôna ka yôna nako eo, mme le ka letsatsi la kajeno ga ba ise ba tlhôla ba kgatlhana. Le ge ba kôpana le bôna kwa metseng e megolo ya makgoa e batho ba meraferafe ba kgatlhanang teng ka ntlha ya kgwêbô le jakô, ba ba itsê fêla ka maina a bôna.

Ge e le ka ga puô ya bôna, bontsi ba bôna e ba timeletse, mme ba bua puô ya merafe e ba neng ba fallêla kwa go yôna. Ka tsela e ba setse ba ipitsa selô se le sengwe le batho ba ba buang puô ya bôna. Se bontsi ba bôna ba setseng ka sôna sa ga bôna, ke mainn a bôna. A ke ôna ea tleng e re gongwe ka ôna, re batte kwa motho a tlholegileng teng.

Fatshe le le tshotseng merafe e mentsi ya batho ba ba neng ba fallêla teng mo metlheng ya dintwa le ditlala tse dikgolo, ke lefatshe la Lesotho. Legale merafe e, ke e e neng ya fallêla teng pele ga komêllô e re buang ka yôna mo thutong e. Merafe e mentsi e e kwa Lesotho, ke e e neng ya fallêla teng ge e thubiwa ke dintwa tsa Masula le tsà Maburu. Go ya teng ba ne ba latile tshireletso ya kgosi e kgolo ya Lesotho e e neng e bidiwa Moshwêshwê.

Mo diphalading tsa yôna komêllô e re buang ka yôna e, re utlwa gore bontsi ba batho bo ne ba swêla, mo bogareng ba naga ka ntlha ya tlala le lenyôra. Bangwe ba bôna ba ne ba jewa ke ditau tse di neng di tlhôka se di se jang. Bangwe go ne go fitlhêlwa marapô a bôna mo dithoteng mo ba neng ba kile ba re ba ikhutsa teng, mme la bofêlô ba pallwa ke go tloga ba êma ba tsamaya ka ntlha ya tlala.

Bangwe ba ne ba re ge ba fitlhêla fa go neng go na le metsi, ba batle dikgaga fa gaufi le tsela mme ba lalle bangwe ba ba neng ba feta le tsela, ba ba tshware ba ba je. Tirô e ya go ja batho e, ke selô se se diragalang ka metlha mo dinakong tsa ditlala le mašêkêrê a mantsi. Le ka dintwa tsa bo Tšhaka le Dingaan, batho ba metse e e neng ya thubêga ka go tshaba polaô e ba

neng ba bolaya batho ka yôna, ba ne ba tshabêla mo dikgageng mme ba phela teng ka go ja batho.

Mo diphologolong tsa naga, O ne O ka re ge O bôna wa re lešêkêrê le le ne le le bogale go feta mo mothong. Mo dikgweng, mo melapong, mo dithoteng le mo dinokeng, go ne go nkg a sebedu sa nama ya phôlôgôlô go re phu. Manong, bophokobye, diphiri le dibatana tse dingwe, di ne tsa ja tsa ba tsa leba fêla. Tau yôna e ne e se na sepê le nama ya phôlôgôlô, ge e ne e se ya motho fêla. Le gôna rea itse gore ga e na sepê le nama ya yo e sa mo ipolaêlang.

Ka mokgwa o lešêkêrê le le neng le le botlhoko ka ôna, phôlôgôlô tsa naga di ne di tlogile kwa bonnong ba tsôna kwa gareng ga naga, mme di tsamaya ka bontsi bo bogolo mo mahulong a dikgomo le mo gare ga metse. Bontsi ba batho bo ne bo tlhalosa mokgwa o wa diphôlôgôlô tsa naga o, ka gore di ne di tsisa sellô le botlhoko bo di neng di le mo go bôna kwa mothong gonne di tsaya motho jaaka modimo wa tsôna.

Ge tlhalosô e e na le boammature diphôlôgôlô di ne di tla mo mothong go tsisa dillô le dingôngôrêgô tsa tsôna ka ntlha ya botlhoko bo di neng di le mo go bôna. Di ne di e tsa jaaka le rona e a re ge go senyegile go ntse maswê re phuthegele kwa kgosing re re pula e kae.

Batho ba ne ba thologa ba tswa mafelong a a kgakala. Bangwe le bangwe ba ne ba gopola kwa kgosi ya bôna e neng e le teng. Kwa metseng le metsaneng ya bôna ba ne ba ntsha dinêô tsa dikgomo le dikgafêla tsa mabêlê ba di neê dikgosana tsa bôna, mme dikgosana di tseê dinêô le dikgafêla tse di di ise kwa kgosing tsa tsôna tse dikgolo. Ka tsôna dikgosi di ne di kopiwa gore di isê dithapêlô le dikopô tsa batho ba tsôna kwa go ênê yo e leng mong wa rona ba botlhe.

Kwa tshimologong kgosi nngwe le nngwe e ne e amogêla dinêô le dikgafêla tsa batho ba yôna mme e re e le nosi e tlhatlosetse dillo le dikopô tsa morafe wa yôna kwa go mong wa lefatshe lotlhe. Ka sebaka

se seleele ba ne ba dira jaana, mme ga se ka ga nna sepê se se molemô.

Erile la bofêlô dikgosi tsa nagana, mme tsa ikga-tlhanya e le tsona ka nosi, tsa akanya tsela e di neng di ka dira dithapêlô tsa tsôna ka yôna. Go ne ga beiwa letsatsi le legolo la thapêlô. E ne ya re ka go katogana ga metse, ga diriwa gore metsana e e neng e atamêlane e kgêthê gongwe fa e neng e tshwanetse ya kopanna teng go dira thapêlô ya pula.

Basadi le baroetsana ba ne ba tla kwa go neng go kopanetswe teng ba rwele dinkgô tsa metsi, ba ôpêla pina ya pula. Ba tlhaga ba ntse mola o mo leele, mme mo godimo ga nkgo e nngwe le e nngwe go beilwe matlhare gore metsi a se ka a utlwa letsatsi. Mo lesomong le la basadi le, go na le basadi bangwe ba ba sa rwaleng metsi. Ba loga dikgare tsa matlhare le metlhatlha ba di rwale mo tlhogong tsa bôna, mme ba tshotse dimpa tsa moologa.

Basadi le baroetsana ba gorogêla mo sakeng la kgosi le ka gale le seng kgakala le lekgotla le legolo la kgosi. Metsi a rolêlwa mo teng ga lesaka, mme e tla re ge ba sena go rola, moroka a tle le kgosi, mme ba tseé dinkgo di se kae di rwalwe ke basadi ba bagolo ba di ise mo lesakeng la pula le morôka a le agang mo segotlong sa kgosi. Mo sakeng le, go na le nkgô e tona e go loketsweng digwere tsa pula mo go yôna.

Fa kgorong ya lesaka go na le lengêta la nkgô e tona, mme mo go lônâ go na le digwere tsa mogaga tse di thugilweng. Ba tshwanetse ba feta ba êma fa pele ga lesaka, mme morôka a tsaya metsi mo go o mongwe wa bôna a a tshêla mo lengeteng le, mme basadi ba tlhapa maoto a bôna ka mogaga o, ba ise ba tsene mo sakeng le.

Ge ba sena go tlhapa, ba tsêna mo sakeng mme ba tshele metsi mo nkgong ya digwere tsa pula. Ge ba sena go tshêla metsi mo nkgong e, ba tswa ba botlhe, mmôgô le kgosi le morôka mme ba boele kwa sakeng la kgosi le bontsi ba basadi boleng teng. Kwa teng le gônâ, go na le moêta o mogolo, mme le ôna o na le

digwere tsa mogaga. Mo, le gôna, go tshêlwa metsi mme mongwe le mongwe a tlhape maoto mo go ôna.

Metsi a a tlhagileng a rwelwe ke basadi a tla tshol-lelwa mo sakeng la kgosi, mme banna ba tla tsaya digwere tse go tlhapilweng ka tsôna ba tswela ka kwa ntle ga motse mme ba gasa digwere tse mo ditseleng. Ge ba dirile jaana, tirô ya bôna mo go fetlheleng pula e fedile. Tirô jaanong go tla sala ya morôka.

KOMÊLLO E KGOLO

KGAOLÔ YA II

Fê-tlhê-la	Phu-tha-ga-nna	Tlha-ka-nngwa
Pha-pha-lla	Di-di-ma-lle	Kgo-bo-ka-nye
Khu-du-ê-gô	Phu-the-ge-lwa	Thi-bê-lwa
Bo-tlha-ba-tsa-tsi	Pe-lo-te-lle	Tlo-ge-tswe
Ba-rô-ka	I-phi-tlhi-le	Mo-ri-ting
Tsi-e-tsing	Pha-tla-lli-tswa	Di-ro-wa

Batho ba ne ba phatlalla ba na le tumêlô e tona gore pula e tla tla. Morôka le êné o ne a dira tirô ya gagwe jaaka a ne a e rutilwe, mme malatsi a feta a le mantsi go ise go bônale tshupô epê ya gore pula e ne e tla na. Go ne ga nna tlallô e kgolo mo go mongwe le mangwe, mme batho ba simolla gape go phuthagan-na kwa kgosing go botsa se molato e neng e le sôna.

Kgosi e ne e araba batho ka go ba raya e re ba nne pelo-telle pula e tla na. E ne e re ge batho ba sena go phatlalla kgosi e ye go batsa morôka ge go ne go ise go bônale tshupô ya go tla ga pula. Ka le êné a ne a sa itse se se neng se thibêla pula go na, a reyê kgosi a re le êné o ne a setse a le mo tsietsing e kgolo ka a ne a sa bone sepê mo tirong ya gagwe.

Erile fa moragô, morôka a ikopa kgosi gore e mo fê malatsi a se kae go ya gongwe go batla dipheko teng. Kgosi e ne ya dumêla, mme morôka a bolla go ya kwa barokeng ba bagolo ba ba neng ba mo rutile dipheko

tša pula. Baroka ba bagolo ba pula ba lefatshe leno, ba bônwa kwa morafeng wa Barôka o o agileng kwa botlhabatsatsi gaufi le lewatle la India.

Kwa, ke gône a neng a ya teng, mme erile fa moragô ga sebakanyana, a boa a na le barôka ba bangwe ba le babedi. Erile fa moragô ga go gôrôga ga bônâ, kgosi ya êpa pitsô e kgolo gapê. Mo go yôna pitsô e, morôka o ne a bega baeng ba gagwe mo morafeng wa ga 'abo, mme a bolêla ge ba ne ba tsile go mo thusa mo tirong ya go fêtlhêla pula.

Ka nakô e, batho ba bantsi ba ne ba setse ba faletse ba thubilwe ke tlala le lenyôra mo mafelong a mangwe. Batho ba ke bônâ go neng ga nna tshenyêgô e kgolo mo go bônâ. Bangwe ba ne ba tlogêla bana ba bônâ mo nageng, ba sa itse gore ba ne ba ka dirang ka bônâ, ka ba ne ba feletswe ke maatla ka ntlha ya tlala le lenyôra. Bana ba, ba ne ba swêla mo ba neng ba tlogetswe teng mme ba tswa mojô wa dibatana le dinônyane tša leapi.

Banna ba baeng, ba ne ba bolêlla kgosi le morafe gore ba ne ba tsile go thusa morôka wa bônâ, mme selô se segolo se ba neng ba se batla mo tirong ya bônâ ya pula, e ne e le tshwene e e se nang boa. Ba ne ba bolêla gore e ne e le selô se se thata go bonwa, mme ba kopa gore ba nêêlwê go tsamaya mo nageng go e tsoma. Go ne ga tsaya malatsi a se mantsi mme ba bolêla ge ba ne ba e bonye.

Erile ka tsatsi la bobedi ge ba ntse ba boletse ge ba bonye tshwene, ba be ba tswa go êpa ditlhare tse di neng di tshwanetse go tlhakanngwa le dipheko tse di neng di tserwe mo tshweneng e e se nang boa. Ditlhare tse di ne di sa tshwanna go dirêlwa mo moriting wa setlhare. Moroka o ne a tsaya sekôkô sa kgomo mme a se latlhêla kwa godimo.

Se ne sa phaphalla mo godimo jaaka ekete se pegilwe mo godimo ga sengwe. Ba ne ba dirêla ditlhare mo moriting wa sônâ, mme erile ge ba fetsa, morôka a se supa ka lore la gagwe mme sa fologa sa wêla fa fatshe. Tiro e, e ne ya nna e nngwe e e neng

ya gakgamatsa batho. Ka yôna ba ne ba dumêla rure gore pula e ne e tshwanetse go na.

Ka nnete go ne ga tsaya malatsi a mabedi moragô ga tirô e, mme ga na pula ya lehihi e e neng ya thuba dipôta. Fa morago ga yôna, go ne go se mosimana, ôpê o o neng o se na metsi. Ga goa ka ga tsaya sebaka naga e ise e fetoge ya apara kobô ya yôna e tala e e neng e kgatlha matlhô a baagi ba lefatshe. Dikgomo tsa simolla go sisa, tsa llêla dinamane tsa tsôna. Digôgwana tsa lla, le dinônyane tsa ôpêla, ga nna modumô mo nageng yotlhe ka menang le yona e ne e bobola, mme go se na sepê se se neng se ngôngôrêga.

Mo bathong go ne ga nna bophelô bo bofša ka dišêšane di ne tsa tlhoga mme ba di kgetla ba di apaa morôgô. Dirowa di ne tsa bonwa tsa epiwa tsa jewa ga kgorwa ga nna nyakallô e kgolo. Kgosi ya ntsha dikgomo le dineô tse dingwe ya di nêêla barôka go ba leboga bakeng la tirô e kgolo e ba neng ba e dirile.

E ne ya re ka yôna nakô e, ga tla taetso kwa kgosing e tswa kwa motsaneng mongwe o o neng o se kgakala le motse wa kgosi, e re go ne go le ngwana yo e neng e setse e le malatsi a ntse a batliwa, mme ga utlwala gore basimanyana bangwe ba badisa, ba ne ba bolêla gore erile ka tsatsi lengwe ba disitse ba utlwa ngwana a lla. Ba ne ba ya kwa a neng a lla teng ba iphitlhile gore ba tle ba bône se se neng se mo ja.

Ba ne ba atamêla thata fa a neng a lla teng, mme ba bôna sentle se se neng se mo diragalla. O na a tshwerwe ke banna ba le bararo mme ba mo sega dinama a phela. Ba lebêlla gore a ba a didimalê a feditswe ke go kokonwa dinama ka dithipa. Banna ba ba neng ba mo sega, le bôna ba ne ba ba bôna sentle, mme ba ka kgôna go ba itse ge ba ne ba ka kopana le bôna.

Dikgang tse, tsa tsosa khuduêgô e kgolo mo morafeng. Kgosi ya epa pitsô mme batho ba kgobokana, bangwe ba sa itse se se neng se phuthegelwa. Erile ba phuthegile, kgosi ya êma ya itsise batho se e neng e se ba phuthetse, mme ya bitsa basimanyana gore ba

supé banna ba ba neng ba ba bonye ba bolaya ngwana. Basimanyana ba ne ba éma, mme ba supa banna ba bararo ba barôka. Banna ba ba se ka ba ganêla, mme ba bolêla gore ngwana yo ba neng ba 'molaile ke yôna tshwene e e se nang boa e ba neng ba bolêlla kgosi le morafe gore e ne e batlêga go nesa pula.

Kgosi ya ntsha batho go ya kwa ngwana a neng a bolaetswe teng, mme ka nnete ga fithêlwa marapô a gagwê. Batsadi ba gagwê ba ne ba kgobokanya marapô a, ka a ne a setse a phatlallitswe ke dibatana mme ba a isa kwa gae go a boloka. Ba ne ba le bogale bo ba neng ba ikaëlla go dirêla baroka molato, legale ba thilbêlwa ke batho, ka go ne go na le tumêlô ya gore kgosi e ne e itse sengwe ka tirô e.

Kgosi le yôna e ne ya kopa batsadi ba ngwana gore ba didimalle tiro e. E ne ya ntsha dikgomo go gomotsa batho ba mo botlhokong ba bôna, mme ya ba bontsha gore ka ntlha ya loso la ngwana wa bôna, morafe o otlhe mmôgô le bôna, ba ne ba bolokêga mo losong lo lo neng lo tsile go fetsa morafe. Ba ne ba didimala ba lesa go ngôngôrêga gonne 'lentswe la kgosi le agêlwa lesaka'.

MOSELEKATSI.

Ma-te-be-le	Di-thoto-bo-lo	Bo-la-wa-ne
Ma-ga-ka-be	Pa-tê-lê-tshê-ga	Ba-tlha-ba-ni
Ma-tlô-tla	I-kgê-thê-la	Bo-i-thswa-rê-lo
Me-pha-to-ng	Nga-lo-ga	Ba-e-ta-pe-le
Me-o-lwa-ne	Le-tshwe-nyo	Bo-phi-ri-ma-tsa-tsi
Mo-se-le-ka-tsi	Kga-ba-neng	Bo-i-tshê-ga

Moselekatsi e ne e le kgosi ya Matebele. Morafe o ke lekala la Masula a ga Tšhaka ba le kajeno boagô ba bôna e ntseng e le Natal. Matebele a ne a kgaogana le Masula ka tsela e:

Kgosi ya Masula e e neng e bidiwa Tšhaka, e ne e le kgosi e e bogale e e setlhogo. Pusô ya yôna e ne e

le pusô ya lerumô. Mongwe le mongwe yo o neng a atlholwa ka molato, kôtlô ya gagwê e ne e le loso ka lerumô. Leruô lengwe le lengwe le motho yo o ntseng jaana a neng a na le lônâ, le ne le tsêwa ke ênê. Tau e tona ya Masula ge e sena go bolaya mong wa lônâ.

Moselekatsi e ne e le mongwe wa balaodi ba bogolo ba dintwa tsa ga kgosi Tšhaka. O ne a re ka sebaka sengwe, a dira sengwe se se keng sa itumedisa kgosi ya gagwê, mme ya re ka ge Tšhaka a ne a se na boitshwarêlo le opê, le ge a ka be a ne a mo diritse ditirô tse dintle, Moselekatsi a itse gore tirô ya phosô e a neng a e dirile ka nakô eo, e ne e lebisitse gore a bolawê.

Ka e ne e le motho yo motona, o ne a tshwanetse a bolawa le mophatô wa gagwê. Ka go itse selô se, mophato wa gagwê o ne wa dumêlana naê gore ba tsêe basadi le bana ba bônâ, mme ba tswê mo fatsheng la ga bônâ ba tshabêlê kwa go neng go le kgakala le felô fa go neng go le kafa tlase ga pusô ya ga Tšhaka Tau ya Masula.

Mo phalading ya gagwê, Moselekatsi le masomô a gagwê, o ne a tsêna ka lefatshe la motse wa Mangaung, mme ka a ne a goletse kafa tlase ga thutô ya ga Tšhaka, motlhala wa gagwê o ne o tshwana le o go neng go itsiwe fa Tšhaka a ne a tsamaya teng kwa lefatsheng la Natal. O ne a thuba metse le metsana a e dira matlôla le bonnô ba dibatana.

Fa a neng a fitlhêla motse teng, o ne a bolaya baagi ba ôna ba botlhe ba bagolo, mme e re basimane a ba tsee a ba dirê barwadi ba dithoto tsa mephato ya gagwê ya dintwa. Fa moragô ba ne ba rutiwa go tlabana ka lerumô le thêbê ka mokgwa wa Sesula, mme ba tsenngwe mo mephato ya dintwa. Basetsana ba ne ba tsêwa, mme e re ge a sena go ikgêthêla ba a neng a ba rata, a abele ba ba neng ba setse, baetapele ba mephato ya gagwê ya dintwa.

Tse e neng e le maruô a metse le metsana e a neng a e falatsa, o ne a tsaya gotlhe mo a neng a kgônâ go go tsaya. Mo go neng go sala, o ne a falatsa ka theko ya lerumô, mme a fedise ka kgabo ya mollô. Tshenyô

e, e ne e dirêlwa gore ge mephato ya ga Tšhaka e mo latetse, e fitlhêlê go se sepê, se e neng e ka se bôna go se ja mo motlhaleng wa gagwê. Ba ne ba patêlêtshêga go boa le moragô ka ba ne ba tlhôka se ba neng ba ka se ja.

Mo lefatsheng la Orange Free State, o ne a kôpana le batsomi ba maburu a Khuduga e kgolo (Great Trek), mme a ba bolaya. Erile yo o neng a falola, a ya go itaa mokgosi wa go re batho ba a neng a na nabô, ba ne ba feditswe ke Matebele. Ge kgang tse di botlhoko tse di sena go amogêlwa, go ne ga bolliwa lesomô la bahudugi go ya go batla Moselekatsi.

Ba ne ba mo fitlhêla kwa motseng wa gagwê wa Mosega. Ba ne ba mo tlasêla, mme ga tsoga ntwala e kgolo fa gare ga bôna. Batlhabani ba gagwê, ba ne ba se ka ba kgôna go êmêlana le baba ba bôna gonne bôna ba ga Moselekatsi ba ne ba tlabana ka thêbê le lerumô, mme baba ba bôna ba tlabana ka tlhobôlô. Ba ne ba ngaloga ba tshaba mme maburu a gapa dikgomo le dinku tsa bôna.

O ne a re go tloga kwa Mosega, a tshaba a ba a tsêna kwa bophirimatsatsi ba Transvaal, mme a feta a thibêlla teng. Maburu a ne a romêla mophato gapê go ya go mo falatsa fa a neng a thibeletse teng. Ka sebaka se a se ntseng fa, O ne a duba lefatshe lotlhe la Transvaal, a falatsa merafe ya Batswana ka theko ya lerumô; metse ya bôna a e ntsha dithotobolo tsa melôra.

Go utlwala gore motlha mongwe o ne a ka thopa bangwe ba merafe e a neng a e falatsa a ba isa kwa motseng wa gagwê. E ne e re ka tsatsi le madi a Setebele a ka tsogang mo go ênê, a lebe kwa godimo eketse o botla sengwe, mme e re ge a bôna magakabe a ntse a fofa, a laele gore dithopiwa di tsewê di bolawê go fiwê dinônyane tse dijô. E tla re ka taêlô ya gagwê e ne e boitshêga, batho ba batho ba tsewe mme ba bolawe ka lerumô gore ba jewê ke dinônyane.

Kwa kgabaneng le le bidiwang la ga Moselekatsi, le le kwa moseja ga noka ya Madikwê, go kile ga bo

go tletse marapô a batho ba ba neng ba bolawa ke Moselekatsi ka mokgwa o. Tirô e ya gagwê ya go bolaya batho ka tsela e, e bolêlwa ke batho ba ba neng ba le teng ge ba bangwe ba bôna ba bolaiwa go fiwa magakabe le manong. Bangwe ba ne ba bôna go bolawa batsadi ba bôna kapô bomogolo'abôna ka tsela e.

Batho ba fatshe leno la Transvaal, ba ne ba ntshiwa mo bophelong bo bomaswê bo, ke maburu. Erile ge ba sena go mo falatsa kwa Mosega, maburu a ba a bolla gapê a mo latêla kwa motseng wa gagwê o mošša. Fa, ba fetile ba mo tlhasêla mme ba mo aloba ba mo kaba ba mo tlodisa meolwane ya Transvaal, Go tloga fa, o ne a tshaba a ralla fatshe la ba ga 'Mangwato a feta a wêla kwa Rhodesia.

Le mo go lônâ fatshe la Bangwato o tsamaile a etellitse tshenyô pele jaaka a ne a dira ge a raletse mafatshe a Orange Free State le Transvaal. Legôna o tsamaile a thopa batho, ka mongwe wa ba a neng a ba thopa mo lefatsheng leo, e ne e le ngwana wa bogosi ba ga Mangwato. Jaaka bontsi bo bo neng ba thopiwa ka nakô eo, o ne a boa a be a tsêna mo setilong sa bogosi ba ga 'Mangwato.

O ne a goletse kwa Matebeleng, mme mokgwa le bophelo ba gagwe e ne e le ba Setebele. Monna yo re buang ka ênê yo, ke Morena Macheng. Re itse ge a ne a tswa go tsêwa ke Kgosi Sekgoma kwa Matebeleng, mme a feta a mo tlhoma mo setilong sa bogosi. Jaaka re utlwa gore bophelô ba gagwê le mokgwa e ne e le tsa Setebele, o ne a busa Bangwato ka mokgwa wa Setebele, mme ba se ka ba utlwana le pusô ya gagwê.

La bofêlô Bangwato ba ne ba mo lêlêka mo bogosing; ke gôna ga tsêna kgosi e kgolo ya Bangwato, ebong Kgosi Kgama. Ênê ka a ne a goletse mo gae, o ne a busa morafe ka tshwannô, mme morafe le ôna wa mo tlotla. Ke ênê a neng a lôkêla fatshe la 'Mangwato ka fa tlase ga kokamêlô ya pusô ya England.

Kwa fatsheng la Rhodesia Moselekatsi o fetilhetse go agile morafe wa Mashona, mme a o dubaka a o tsenya

letshwenyo le a neng a tshwentse merafe ya Batswana ka lōna. Bōna ba ne ba gololwa ke Maesimane mo kgoleng e e makete ya Matebele. Le kajeno ge O tsēna teng, O fithēla lefatshe la Rhodesia, ge re ntsha Borotsi, le bidiwa ka karolō di le pedi, Mashonaland le Matebeleland.

Erile ge Maesimane a tsēna kwa Rhodesia, ênê Moselekatsi, mothai wa morafe wa Matebele, o ne a sa tlhola a le teng. Morafe wa gagwê o ne o eteletswe pele ke morwawê yo o neng a bidiwa Lobengula. Ke ênê a neng a êtēlla Matebele mo ntweng ya bōna le Maesimane. Ntwa e ne ya fēla ka go fenngwa ga Matebele ke Maesimane. Ke gōna Matebele a latlhégélwa ke lefatshe la bōna.

Fa go emeng motse wa Bulawayo, ke fa go neng go le motse o mogolo wa ga Moselekatsi wa Bolawane. Motse o, ke motse o montle wa mekgwatha e e atthameng.

LEKÔKÔ LE MORONGWA

Mo-ro-ngwa	Bo-ka-wa-neng	Tlwa-e-la-nye
Ma-a-ba-ne	Kgo-bo-ka-nê-la	Go-ro-se-tsa
Ma-ro-pe-ng	Me-go-lo-kwa-ne	Se-ba-ka-nya-na
Ma-tu-ba-ko	Mo-go-po-lô	Be-la-ê-lwa
Mo-phê-phê	Ma-o-ko-ri-ba	I-ta-to-la
Ma-kg-a-ra-ga	Di-la-llô	

Lekôkô le Morongwa e ne e le bana ba kgôrô ya ga Rasesa kwa motseng wa Batsieng ba ba neng ba agile mo maropeng a go agileng Batlôkwa ba ga Kga-swane.

Mosimane yo, Lekôkô e ne e le ngwana yo o neng a rata ga thata mo bosimaneng le mo bokawaneng ba gagwê. Mo bosimaneng ba gagwê, o ne a ratêga thata ka a ne a utlwa le gōna a itse go disa. Mo bokawaneng ba gagwê, o ne a ratêga ka a ne a tlotla mongwe le mongwe le gōna a ithata.

O ne a re ge a ile tiron le balekane ba gagwê, a leke ka metlha go ba gaisa ka tirô gore a tle a kgatlhê mong wa bôna. Ka ntlha ya diatla tsa gagwê, ere ka pelê a diriwe moeta-pele wa botlhe ba a neng a dira le bôna, le gôna tuêlô ya gagwê e nne e e fetang ya mongwe le mongwe wa bôna.

Kgôrô ya gabo Lekoko, e ne e le nngwe ya dikgôrô tse di kwa moragô mo motseng wa Batsieng, mme ka a ne a siame, o ne a tlwaelanye thata le batho ba ba neng ba mo feta ka kêmô. Batho ba ba neng ba sa mo rate, e ne e le bana ba kgosi. Ba ne ba le lehufa le ênê ka ge a ne a ithata le gôna a ratêga. Ba ne ba bua ka gale ka êrê gore oa ipheta.

Morongwa e ne e le mosetsana yo montlê, wa dilhaa tse di tshologileng, nko e e lemeko, tsêbê tse di mophêphê le matlhô a makgaraga, a masweu a e neng ekete seipone. Bontlê ba gagwê bo ne bo gô-ga makau jaaka noga ya kgogedi e gogêla bathô mo bodibeng. Lapa la ga mmagwê, e ne e le matubakô a makau a a neng a kgobokanêla teng ka go gogwa ke bontlê ba mosetsana yo.

Go ne ga nna morwa mongwe wa Kgosi yo o neng a rata Morongwa, mme a leka go mo kopa go dumêla go nna mosadi wa gagwê. O ne a sa rate mekgwa le bophelô ba mosimane yo, mme a gana go dumêla go tswa mosadi wa gagwê. Kgosi e ne ya itse ge mosimane wa yôna a ne a itshêba le mosetsana, mme ya itumêla ka e ne e utlwa thata ka go ratêga ga mosetsana yo.

Erile ge e utlwa gore mosetsana o ne a gonne gotlhe go dumêlana le mosimane, kgosi ya simolla go tsêna mo kgannye ya bana ka go romêla batho kwa ga Rasesa go kopa segô sa metsi. Ba ga Rasesa ba ne ba busa ba kgosing ka tsatsi la ntlha ka go re "Boêlang ga lona re tla sala re ikakanya."

Gapê fa moragô ga sebakanyana, ba kgosing ba ne ba ya kwa ga Rasesa, mme ba fithêla ba ga Rasesa ba ise ba kopane ka puô. Ba ne ba boêla gae mme gapê fa moragô ga sebakanyana, ba boêla kwa ga

Rasesa. Ba ne ba fithêla ba ne ba kôpana mme ba dumêlane go atlholêla ba kgosing segô se ba neng ba se batla.

Morongwa o ne a bidiwa mme a itsisiwe gore o ne a atlholetswa ba kgosing. Ka a ne a sa tshwanna go ikarabêla ga ka a re sepê, mme o ne a sa dumele go nyalwa ke mosimane wa kgosi. O ne a araba batsadi ba gagwê ka go re "Kea utlwa borra."

Morongwa o ne a sa gane mosimane wa kgosi fêla. Go ne go le mosimane yo o neng o ratana naê. O ne a ratana le mosimane yo o neng a ratêga, a tlotlêga, ebong Lekôkô. Le ge gontse jalo, ga ba ka ba dira gore opê a itse sengwe ka go ratana ga bôna, mme go ne ga nna jalo.

Kgosi e ne ya baakanya bogadi mme ya romêla kwa ga Rasesa dikgomo di le masomê a motlhano. Di ne di itêwa ke banna ba le lesomê, ba setswe moragô ke setlhophi sa basadi ba ba neng ba di felegetsa ka megolokwane. Go ne ga tsoga modumô o mogolo ge dikgomo tse di tsêna ka kwa kgorong ya ga Rasesa.

Erile fa moragô ga sebakanyana ge ba ga Rasesa ba sena go amogêla bogadi, kgosi ya romêla mosimane le rangwa'agwê le bangwe ba batlhanka go isa mosimane tlung kwa ga bo mosetsana. Mosetsana o ne a itsisiwe gore ka tsatsi leo, o ne a tshwanetse a phirima a nyalwa. O ne a baakanya jaaka eketse go ne go se sepê se a neng a se gopola kwa ntlê ga go nyalwa.

O ne a kgapha tlwana ya gagwê a ba a e fêêla jaaka go ne go eleshêga. Erile go sena go jewa dilallô, a tloga a tsêna mo tlwaneng ya gagwê mme a ala dikobô jaaka a ne a kaetswe. Erile a sena go dira tirô e, a tswa a sa bonwe ke opê a tshaba. Ka go ne go itsiwe ge a ne a le mo tlung, mosimane o ne a tsisiwa mme a feta a bulelwa tlwana gatwe "Tsêna mo, ntlo ke ya gago."

Mosimane o ne a tsêna mo tlwaneng mme a fithela go se opê. O ne a tsêna mo dikobong a rôbala ka a ne a gopola gore mosetsana o tla tla go rôbala. O ne a rôbala a le nosi go fithêla bosa bo be bo phatlalle. O

rile a tsoga a ya kwa go rangwana'agwê a mo raya a re jaaka a sala a mo tsenya mo tlung maabane, o bile a tsoga a ise a bone opê.

Rangwana'agwê o ne a isa dikgang mo go boramo-setsana. Ba ne ba tsêna mo tlallong e tona ka ba ne ba sa itse kwa mosetsana a neng a ile teng. Erile ge go batlwa kwa mosetsana a neng a ile teng, ga utlwala gore o ne a sêbêla molekane wa gagwê yo o neng a bidiwa Itseng gore o ne a sa rate go nyalwa ke mosimane wa kgosi. Mosimane yo o neng a mo rata e ne e le Lekôkô, mme ka batsadi ba gagwê ba ne ba sa rate Lekôkô, o ne a feditse mogopolô go tshaba le ênê.

Erile ge kgang e é utlwala, ga itsiwe ge Morongwa a tshabile le Lekôkô. Makolwane a ne a tswa a phatlalla le naga go batla batho ba mme ba se ka ba bônwa ka nakô eo. Go ne ga dumêlwa gore ba ne ba jelwê ke ditau, ka ge ka nako eo, ditau di ne di santse di bônwa ka bontsi fa gaufi le metse.

Fa morago ga sebakanyana ge ba sena go ngwêga, Lekôkô o ne a bônwa mo gae, mme ge a bodiwa kwa Morongwa a neng a le teng, a itira yo o neng a makalla potsô e a neng a e bodiwa. O ne a bolêla ge a ne a sa itse sepê ka ga Morongwa, mme ga se ka ga dumêla opê ge go itatola ga gagwê e ne e le nnetê.

Erile ka Lekôkô a ne a bonetse, ga sala go batlwa Morongwa. Go ne ga belaêlwa gore o ne a tshabetse mo motsaneng mongwe wa metsana e é neng e le gaufi le motse wa ga'abô. Ka tsatsi lengwe ge go ntse go batliwa mo metsaneng e, monna mongwe a ya yo tsoma. O ne a re fa moragô ga sebaka a ntse a tsoma, a ikutlwa a kgadilwe.

O ne a tsamaêla kwa nokeng go ya go nwa. E ne ya re a ntse a bapile le maakoriba a noka, a batla fa a neng a ka wêla teng go nwa, a bôna dimpya tsa gagwê di tswa kafa teng ga noka di tshaba. O ne a makalla se di neng di se tshaba, mme a nanabêlla kwa nokeng go bôna, se di neng di se tshaba.

O rile ge a eme mo leokoribeng la noka le le boteng a leba kwa tlase a bôna selô se se neng sa mo makatsa

legôna sa mo tshosa. O ne a bôna tau e patlame fa thokô ga metsi mme motho a ntse fa moragô ga yôna. Ka a ne a sa dumele gore selô se a neng a se bôna e ne e le selô sa nnete, O ne a ema a se leba ka nakô e telle.

Motho yo o neng a le fa moragô ga tau; o ne a bonye dimpya ge di tshaba, mme ka a ne a itse ge di ne di tshwanetse tsa be di ne di na le motho, a simolla go isa matlhô a gagwê kwa di neng tsa tshabêla teng. Erile ge a ntse a batla ka matlho kwa godimo ga ma-
okoriba a noka, a bôna mong wa dimpya a eme a lebile kwa go ênê.

Ka a ne a sule lentswe, o ne a bitsa mong wa dimpya ka go mo gonetsa ka letsogô. Monna yo o ne a tlala poifô mme a tshaba a be a tsêna kwa gae. Ka a ne a tshaba go tshêgwa, ga ka a bolêlla opê se a neng a se bonye, mme erile ka mosô a tsoga a ya kwa teng gapê. O ne a fitlhêla tau le motho di ntse di le fa a neng a letse a di bonye teng.

Ka tsatsi le, o ne a gatêlla pelo go ya go bôna se tau le motho e neng e le sôna. O ne a fitlhêla tau e sule, motho a phela mme a pallwa ke go bua. Go ne ga nna thata gore a itse motho yo ka a ne a sentswê ke ditlhare sefatlhêgô le mmele. O ne a mo tsaya a moisa kwa gae, mme a feta a mo gorosetsa kwa kgosing. Kwa kgosing ba ne ba feta ba lemoga ge e ne e le mosetsana yo o neng a batlwa, ebong Morongwa.

O ne a ôkwa a ba a fôla, a boêla mo popegong ya gagwê. Ka a ne a nna fêla mo tlung, bosweu ba gagwê e ne ya nna bo bo phêpa, mme bontlê ba gagwê ya ne ekete bo feta ga ntlha. Ke gona a neng a bodiwa tsela e a neng a latlhêga ka yôna. O ne a tlhalosa ka mo a neng a latlhêga ka teng ka mokgwa o o neng o ntsha dikeledi mo matlhong a ba ba neng ba mo utlwa.

LEKÔKÔ LE MORANGWA

KAROLO II

Ma-a-ba-nya-ne	Kga-kg-a-ma-tso	Di-ka-ka-nyo
Mo-rwa-kg-o-si	Kge-thi-lwe	Pho-me-lla
Nga-pa-re-tse	Kga-di-lwe	Phya-mo-ga
Mo-ga-tleng	Kgo-bo-lwa	Di-kg-o-po-long
Bo-tlho-di	Tu-ma-du-mo	Pa-tla-me
Me-sê-mê	Tshô-kô-lô	Tlha-ka-ntse

E ne ya re pele ga tsatsi le a neng a tshwanetse go nyalwa ka lona, a kôpanna le Lekôkô mo sephirng mme ba rêra tsela e ba neng ba tshwanetse go tshaba ka yona. Ba ne ba dumelana gore sejô se se neng se tshwanetse leêtô la bona e ne e le m'fago wa ditloo tsa phôtla. Le gona ba ne ba baya nakô e ba neng ba tshwanetse ba kôpana ka yona fa felong fa go re.

Ka tsatsi leo Morongwa o ne a ya masimong go fata ditloo. O ne a tla ka tsôna mme a feta a di apaa a sa bonwe ke opê. Erile ge di sena go butswa a di tlhatlola a di baya fa go neng yo itse ênê. E ne ya re ka maabanyane a tsatsi le ba tshabileng ka lona Morongwa a ngwêga, mme a ya go tsaya ditloo fa a neng a di beile teng, a ya kwa a neng a tshwanetse go kopanna le Lekôkô teng.

Ba ne ba kôpana, mme ka e ne e setse e le bosigo, ba se ka ba tsamaêla gopê kgakala. Ba ne ba lala gaufi le motse, mme erile kamosô go sale phakêla, ba tsoga ba tsamaya. Ba ne ba tsamaya letsatsi le lotlhe, mme ba phirimêlwa kgakala le motse o ba neng ba ikaeletse go lala kwa go ona. Naga e ne e tletse ditau, mme dii ja batho ka bontsi.

Ba ne ba batla setlhane se se neng se godile, ba se pagama ba dira sefata se ba neng ba tshwanetse go lala mo go sôna kwa godimo ga sôna. Setlhare se, se ne se le mo gare ga sekgwa se e neng e le bonnô ba ditau, le gona ditau tsa gona di ne di tsamaya tsatsi le

ise le phirime. Lekoko, ka e ne e le monna, o ne a itse naga e, le dikotsi tsa yôna.

Ba ne ba pagama setlhare go letêla bosigo mo go sôna. Ka nakô e, ba ne ba simolla go ja m'fagô wa bôna. E ne ya re ge ba ntse baa ja, tloo ya phyamoga mo go Morongwa ya wêla kwa tlase ga setlhare. Erile ge go wa ya bobedi, Lekôkô a re "Nnare ditloo tsa gago di dira jang? Ge go ka wa ya boraro, e a be e le botlhodi, mme ga rea tshwanna go e lesa."

„Jaanong re ka dirang ka yôna?" Ga botsa Morongwa. "Ge e ka wa, ke tshwanetse ka fologa ka ya go e sêla," ga bua Lekôkô. Morongwa a re. "A rure O ka fologêla tloo mo nakong e, mo felong fa go tshabêgang fa?" Erile ka nakô e Morongwa a neng a fetsa go bua ka yôna, tloo ya tswa mo seatleng sa ga Lekôkô ya wêla kwa tlase. Morongwa a bua a re "Ke eo".

Ka yôna nakô e, Lekôkô a re "Kea go e sêla." Morongwa a re "O se ka wa leka." Lekoko a re: "Ge ke sa dire jalo, re ka tlêlwa ke tsietsi e kgolo mo etong le la rona le" Morongwa a re "Kea boifa O se ka wa fologa mo setlhareng. Ke na le poifô ya gore go na le sengwe se se boitshêgang fa gaudi le rona." Lekôkô a re "Gôna ke nnete, sekgwa se, se unya tau ka bontsi se."

Erile ka yôna nakô e a neng a bua ka yôna, a êma a fologêla le setlhare kwa tlase. Morongwa o ne a hutsafala thata ka a ne a tletse poifô, mme Lekôkô ga ka a reetsa sepê ka a ne a kobile tlwaêlô le mokgwa. O ne a dumêla rure gore ge a ne a ka se ka a dira jalo, go ne go ka se ka ga nna sepê sa molemô mo go bôna.

O ne a fologa, mme erile a tsêna kwa tlase a simolla go fenosa tlhaga go batla ditloo. Ka Morongwa a ne a tletse poifô mme a gadima kwa le kwa, o ne a bôna tau e ratêla go phomêlla Lekôkô. O ne a gowa a re "Tshaba! pagama setlhare!" Erile a ise a fetse go bua lentswe la bobedi, tau ya be e tlodile ya mo re thubê,

Erile ka e ne e utlwile lentswe la motho, ya se ka ya mo loma. E ne ya mo nna godimo mme ya leba kwa

le kwa. Morongwa o ne a fologa ka bonakô, mme ya re ka tau e ne e mo hularetse, ya se ka ya mmôna. O ne a re ge a tsêna fa go yona, a se ka a itse se a neng a ka se dira. O ne a re mo tlallong ya gagwê, a e tshwara ka mogatla.

Tau e ne ya gana go utlwa e tshwarwa ka mogatla. E ne ya tlola, ya sutlha ya tshaba ya tlogêla Lekôkô a se na lengapô. O ne a tsoga a tshaba a ba a ya a tsêna kwa gae. Erile ge a bonwa kwa gae, batho ba makala ka ba ne ba itse ge a ne a tshabile le Morongwa.

Erile ge a bodiwa kwa Morongwa a neng a le teng, a re ga itse. Go ne ga nna tumadumo e kgolo mo moteng. Batsadi ba ga Morongwa ba ya ka kwa gabo Lekôkô mme ba raya batsadi ba gagwê ba re a ba botse Lekôkô kwa a neng a tlogetse ngwana wa bôna teng. Le fa pele ga batsadi ba gagwê, Lekôkô o ne a latola ge a ne a sa itse sepê ka ga Morongwa.

Batho ba ne ba tlélwa ke dikakanyo tse dintsi. Fa gongwe ba ne ba gopola gore Morongwa o ne a ipolaile; fa gongwe ba gopole gore o bolailwe ke Lekôkô ge a ne a tshaba kgala ya go tshaba ka mosetsana. Fela mo dikgopolong tse, go ne go se na epê e e neng e le ya nnete.

Se e neng e le nnete ke se: Morongwa o ne a re go tshwara mogatla wa tau, a o tshwarêla rure. Tau e ne ya sutlha ya tshaba ka ênê ka e ne e makala gore e ne e tshwerwe keng ka mogatla. E ne ya tshoga mme ya tshaba jaaka selô se se neng se sa bone. E ne e sutlha setlhare se, e tswe e sutlhe se, e gopola go tlogêla selô se se neng se le mo mogatleng wa yôna mo go sôna.

Ditlhare tse tau e neng ya di sutlha, di ne tsa gagola Morongwa gore a be a sale a sa tswala sepê. O ne a kgobolwa ke lefatshe ka tau e ne e mo goga jaaka selô se se neng se sule. Le ge gontse jalo, ga ka a lesa mogatla wa tau. Selô se se ne sa dira gore tau e tshabê, e lapê, e be e tshwarwe ke lengôra.

E ne ya tshaba ya be ya tsêna kwa nokeng. Dipota tsa noka di ne di le boteng, mme ya feta ya itatlhêla

fêla go fitlha fa metsing go nwa. Ge e ntse e tshaba, e sutlha ditlhare, e itatlhêla ka dipota tsa noka tse di boteng, Morongwa o ne a ntse a e ngaparetse ka mogatla. E ne ya feta ya patlama fa metsing, ya a nwa a be a e bolaya.

Morongwa wa batho o ne a tshwanâ le selô se se suleng. Go ne go se gopê mo mmeleng wa gagwê fa go neng go sa tswe madi, le gôna go ne go se sekgêthê sa seaparô mo go ênê. O ne a kgadilwê mme a pallwa ke go ya fa metsing go nwa.

Erile ka tsatsi la boraro ge Morongwa a ntse a le fa metsing le tau, ga tla gaufi naê monna mongwe yo o neng a tsoma. Dimpya tsa gagwê di ne tsa wêla kafa nokeng go nwa. E ne ya re ge di tsêna fa metsing, tsa fitlhêla tau, mme tsa tswa kafa nokeng di tshaba. Mong wa tsôna o ne a bôna di tswa mo nokeng di tlhaga di dumaduma di ingatile ka megatla di ntse di gadima kwa moragô.

O ne a dumêla gore di ne di bonye sengwe se se neng se boitshêga, mme a tsamaêla gaufi le dipôta tsa noka go okomêla go bôna se mpya di neng di se tshaba. O ne a bôna kgakgamatsô e kgalo. Erile ge a okomêla, a bôna tau e patlame fa thokô ga metsi, mme motho a ntse fa moragô ga yôna.

O ne a tshosiwa ke pônô e, mme a tshaba a ba a tsêna kwa gae. Ga ka a feta a bolêlla opê se a neng a se bonye, mme erile ka mosô a tsogêla teng go ya go bôna ge pônô e e ne e ntse e le teng. O fetite a êma fa a neng a letse a eme teng, a leba mme a bôna se a neng a se bôna maabane. Ka tsatsi le, dimpya di ne tsa tsêna kafa nokeng mme tsa feta tsa nwa gaufi le tau le motho.

Monna yo o ne a ipateletsa go ya go bôna, ke gona a fitlhêla, Morongwa, mme a mo tsaya a mo isa gae. O ne a mo gorosetsa kwa kgosing jaaka re setse re utluile, mme erile ge a sena go ôkwa a ba a fôla kgosi ya êpa pitsô e kgolo. Kwa pitsong ga tla banna, basadi le bana. Kgosi e ne e itsisitse morafe gore e ne e na le

moeng yo o tlotlêgang mme morafe o ne o tshwanetse go tla go mmona.

Erile ge morafe o phuthegile, Morongwa a tsisiwa kwa kgotleng ke ba ba neng ba kgethilwe go mo tsisa. O ne a apere jaaka morwadia kgosi, le gôna go adilwe mesêmê go tswa kwa lapeng la kgosi go tsêna kwa kgotleng. Morongwa o ne a tsamaya mo godimo ga mesêmê e.

Batho ba ne ba gakgamala ge a tsêna mme ba fitlhêla e le Morongwa ka ba ne ba sa dumele ge a ne a santse a tshela. Lekôkô o ne a le mo pitsong mme a tshoga ge a bôna Morongwa. Kgosi e ne ya kopa Morongwa go bolêlla batho ka fa a neng a latlhêga ka teng. O ne a bolêla ka tshôkôlô e tona ka a re a tlhakantse go bua le golla.

Erile ge a sena go bua, kgosi ya bitsa Lekôkô gore a êmê mme a ganetse Morongwa. O rile a êma a re "Kgosi le batho ba gago, ga go na sepê se nka se buang. Ke dirile tirô e e botlhoko mo ngwaneng yo le batsadi ba gagwê. Mo tirong e e botlhoko e, ke ineela mo diatleng tsa gago."

Kgosi e ne ya laola gore mophatô wa ga Lekôkô o êmêlê fa thokô, mme ba laêlwa gore ba mo tsêê ba mo ntshetsê ka kwa ntle ga motse go mmolaêla teng. Ba ne ba dira jaaka ba ne ba laetswe. Morongwa ga ka a tlhola a nêelwa batsadi ba gagwê. O ne a boêla ka kwa kgosing go nyalwa ke morwakgosi ka ge a ne a setse a ntshiditswe bogadi.

LEEPI LE MATSALAAGWE

KAROLÔ YA I

Ma-tsa-la-ê
Ngô-ngô-rê-gê-la
Nkhu-tsa-fa-tsa
Me-tsu-nyô
Ma-i-ka-ê-llô

Su-pe-ge-di-wa
Se-ba-ka-nya-na
Kga-ka-ja-na
Tshwa-nna
So-lo-fe-tsa

The-ke-e-le
U-tlwe-le-tse
A-ka-re-tsa
Tlha-lo-se-di-tse

Leepe e ne e le mosetsana wa Kgatleng. O ne a nyalwa kwa Mokwena ke mosimane mongwe yo Rakhumo yo o neng a bidiwa Kesupilwe. Mosimane yo, e ne e le ngwana yo mogolo mo tlung ya ga rraagwe. Ka tlwaêlô ya Setswana, rraagwê, yo o neng a bidiwa Kedirile, o ne a bidiwa Rakesupilwe ge a sena go tsala mosimane yo.

Mmaagwe yo o neng a bidiwa Thonaeng, le êné o ne a bidiwa ka leina la ngwana gotwe, Mmakesupilwe. E ne e le mosadi yo montle thata, legôna o ne a tshotse botho ba gagwe go feta dilo tsotlhe. Bontle bo jaaka re itse, ka tumêlô ya Setswana, bo ne bo se nosi. Go ne go se motho yo o neng a loa go mo phadisa.

Ge a ne a ka ômana le mongwe, mme a mo raya a re "O tla se bôna," go ne go ka se ka ga feta malatsi a mantsi motho wa gagwê a ise a bone se a neng a se mo solofetsa. O ne a bolaya batho ka ditsela tse dintsi. Bangwe o ne a ba nêella gô ya le naga, mme ba jewe ke ditau mo nageng.

E ne ya re go Leepi a sena go tsêna kwa ga matsalaagwê, mmamosimane a mo raya a re, "Leepe, ngwanaka, ke rata go itse gore batsadi ba gago ba ne ba go raya ba reng ge O tloga kwa gae O tla kwano." Leepi a mo raya a re "Ka ga eng nê, mma?" Mma-kesupilwe a mo raya a re "Ke raya gore a ba go tlhaloseditse gore jaaka O nyetswe ke ngwanake ga O tlhôla O le ngwana wa bôna; O ngwanake, mme O tshwanetse wa dira sengwe le sengwe se ke se go laelang."

Leepe a re "Ba ne ba ntaa, mma, ba re ka go nyalwa ke ngwana wa gago, le nna ke ngwana wa gago, mme ke tshwanetse ka go dirêla fêla jaaka ke ne ke ba dirêlwa. Jalo gê, mma, ke bôna gore taêlô e, e akaretsa dilô tse dintsi. Ba ne ba ntaêla gôna gore ke go utlwê, ke go dirêlê, ke go bolokê mo tshiamong."

Mmakesupilwe a re "Nyaa, ba go laile sentlê ngwanaka ge ba rile O nkutlwê. Jaanong gê, O tshwanetse wa utlwa sengwe le sengwe se ke se go bolêlang, mme wa dira fêla jaaka ke go laêla. Monna

wa gago ke ngwana yo ke mo ratong, mme fêla ga nkutlwe. O nkhutsafatsa ka selô se le sengwe."

Leepi a re, "Ke eng se o, mma, se a go hutsafatsang ka sôna? O tshwanetse wa mpolêlla sengwe le sengwe se a sa Go utlweng mo go sôna, mme ke tla mo Go thusa. Ga rea tshwanna go hutsafatsa batsadi ba rona e se ka tshiamo. Ge e le se se bosula, ga rea tshwanna go rêkêgêla go utlwisana batsadi ba rona botlhoko."

Ke ge Mmakesupilwe a raya ngwetsi wa gagwê a re, "A re lese kgang e, re tla e bua gapê ka tsatsi le lengwe, mme O se ka wa bolêlla monna wa gago se re neng re se bua. Ga ke rate a itse sengwe ka ga kgang e. A Oa utlwa?"

Erile ka maabanyane Leepi a itisitse le monna wa gagwê mo tlwaneng ya bôna, a mmolêlla ge a ne a tlhotse a tsere kgang le matsalaê, mme ka nakô eo, o ne a sa kgone go e mo tsêêla. Fêla se a neng a rata go se mmolêlla, e ne e le gore matsalaê o ne a re Kesupilwe ga mo utlwe. O ne a botsa monna wa gagwê gore se mmaagwê a neng a ngôngôrêga ka ênê ka sôna e ne e le eng.

Kesupilwe o ne a tlhalosetsa mosadi wa gagwê gore go ne go se sepê se mmaagwê a neng a mo ngôngôrêgêla ka sôna. Mmaagwê o ne a lekile thata go mo ruta boloi, mme o ne a ganne go dira jaaka ge mmaagwê a ne a eletsa. Selô se, ke sôna se neng sa tsisa kgotlhang fa gare ga gagwê le motsadi wa gagwê.

Leepi o ne a lemoga rure gore selô se matsalaagwê a neng a sa utlwane le ngwana wa gagwê ka ga sôna, e ne e le boloi. O ne a ikana gore le ênê o ne a ka se ka a dumêla go dira tirô e e bosula e, go kgatlha matsalaê. O ne a ikanna monna wa gagwê gore ge a ne a ka bôna a utlwana le mmaagwê mo tirong e ya bosula e, o ne a tla boêla kwa ga'abo a sa thêkéelê.

Fa moragô ga malatsi a se kae, Leepi o ne a robetse le monna wa gagwê mo tlwaneng ya bôna, mme erile fa gare ga bosigo, a utlwa matsalaagwê a mmita a re a tswêlê kwa go ênê. O ne a tsoga a ya kwa go ênê,

a tlogêla monna wa gagwê a robetse. Erile ge a utlweletse gore matsalaê a mmolêllê se a neng a se mmiletsa, a utlwa a mo raya a re a mo sale moragô.

O ne a mo sala moragô ba ya go tswa ka kgorwana ya lapa. Erile ge a botsa gore ba ne ba ya kae, matsalaê a mo raya a re a se ka a mmotsa sepê mme a mo sale moragô. O ne a dira jaaka a ne a mo. laêla ka go gatêlla pelo. O ne a tletse poifô ka a ne a gakgamala gore matsalaê o ne a mo isa kae mo gareng ga bosigo.

Go ne go le setlhare se segolo sa motlhatsa fa pele ga lapa la ga matsalaê, mme erile a sale kgakajana le setlhare se, a bôna batho ba ntse ka fa tlase ga sôna ka bontsi bo bogolo. O ne a leka go boa le morago, mme matsalaê a mo kgalemêla a re a se ka a boêla kwa moragô. Ba ne ba tsêna fa bontsi ba batho bo neng bo kgobokanye teng.

O ne a supegediwa phatlha fa gare ga lekôkô le, mme a têwa gatwe a nne mo go yôna. O ne a nna fa go réetsa se a neng a tshwanetse go se bolêllwa. Go ne ga teiwa rakgadia monna wa gagwê gore a mmoiêllê se a neng a se bileditswe, mme a êma a mmolêlla se keletso ya lesomô le lé neng lé lé foo e neng e le sôna ka ga gagwê. O ne a bileditswe gore a tsênê mo lesomong leo la baloi.

Leepi o ne a botsa mosadi yo o neng a mo tlhalosetsa maikaêllô a baloi gore se se neng se le molemô mo boloing e ne e lé eng. Mosadi yo o ne a mo raya a re go itse boloi ke leruô le legolo, gonne motho yo o itsing boloi o na le maatla a matona mo lefatsheng go phadisa motho yo o sa itsing go loa. A mo raya a re moloi o kgôna go senya bophelô ba mongwe le mongwe yo o sa mo rateng.

Ke gona a neng a raya mosadi yo a re, ge a kabo a ne a bua le ênê kgang e e molêlmô, o kabo a ne a mo araba. Jaanong ka a ne a mo kopa gore a dumêlê go ithuta tirô e e bosula, o ne a sa ikutlwe go senya nakô go bua ka ga kgang e e maswê. Ge matsalaê a utlwa a bua jaana, a raya mosadi yo o neng a bua naê a re a mo didimallê.

Erile ka yôna nakô e, Leepi a êma a tsamaya a setswe moragô ke metsunyô ya baloi. O ne a tsamaya a be a tsêna kwa tlwaneng ya gagwê. Erile ge a tsêna, a fitlhêla monna wa gagwê a ntse a tshwerwe ke borôkô, mme a tsêna mo dikobong a sa mo tsosa. Fa morago ga sebakanyana, monna wa gagwê o ne a tsosiwa ke go gatsediwa ke maoto a mosadi wa gagwê.

O ne a mmotsa gore o ne a gatsetse maoto a tswa kae, mme a mmolêlla gore o ne a tswa phuthegong ya baloi. Monna wa gagwê o ne a makala mme a mo raya a re a molêllê gapê gore o ne a reng. Ke gona Leepi a bolêlla monna wa gagwê kgang yotlhe jaaka mmaagwê a ne a tla a mmitsa, mme kwa a neng a mmiletsa teng, a fitlhêla thibariba ya baloi.

Kesupilwe o ne a gakgamala gore o ne a robetse borôkô bo bo ntseng jang bo mmaagwê a neng a bitsa mosadi wa gagwê mme a se ka a mo utlwa. Legalê o ne a gakologêlwa gore baloi ba bolêlwa ka go itse melemô mengwe e e robatsang batho gore ere le ge ba tshameka ka bôna, go nne jaaka ekete ba lôra. Setlhare se, ke sôna mmaagwê a neng a se dirisa gore ere ge a bitsa Leepi, Kesupilwe a se ka a utlwa.

Leepi o ne a kopa monna wa gagwê gore a se ka a botsa mmaagwê sepê ka ga tirô e a neng a e mo dira. O ne a tshaba gore ge matsalaagwê a ne a ka itse ge ênê Leepi a ne a bolêlla monna wa gagwê, o ne a ka re motlha mongwe a batla tsela e a neng a ka mo dirêla bosula ka yôna. O ne a eletsa go mo ithuta le go batla mokgwa o a neng a ka tshela naê ka kagisô ka ôna.

Kesupilwe o ne a solofetsa mosadi wa gagwê gore o ne a ka se ka a botsa mmaagwê sengwe ka ga kgang e mosadi wa gagwê a neng a e mmolêlla, mme ka nnete o ne a dira jalo. Erile fa moragô, Kesupilwe a ya morakeng a tlogêla mosadi wa gagwê le batsadi ba gagwê.

LEEPI LE MATSALAAGWÊ

KGAOLÔ YA II

Se-ga-na-na	Bo-am-ma-ru-re	Le-tsa-pa
Pha-tla-l-lê-la	Tlha-lo-ga-nyo	Swa-bi-sa
Se-khu-tlong	Tlho-tlho-mi-se-tsa	I-ngwa-ba-a
Se-go-tlo-ng	Tlhô-bô-gwa	I-phi-tlha
Se-fa-tlhê-gô	Tshwe-nye-gi-le	Le-tsa-pa-nya-na

Go ya ga'a Kesupilwe kwa morakeng, go ne gaa fa mmaagwê sebaka se sentle sa go bua le ngwetsi wa gagwê ka botlalô ka ga boloi. O ne a mo tsosa bosigo bongwe le bongwe a mmontsha dilô tse dintsi tsa boloi. Le ge gontse jalo, ga goa ka ga nna sengwe se se bileng sa mo kgatlha. La bofêlô Leepi a raya matsalaagwê a re "Mma, ke go boleetse mo tshimologong gore ga nkake ka rêkêgêla go go swabisa ka go gana go dira se se bosula."

Erile ka puô e, a ne a e bolêla fa pele ga lekôkô la baloi, go ne ga nna modumô o o neng o supa gore Leepi e ne e le ngwetsi wa seganana. Mo go bôna bosigo boo, go ne ga nna lekgotla le le neng la akanya gore go ne go tshwanetse ga diriwa eng ka ngwana yo o ntseng jaaka ênê, mme go ne ga dumêlanwa gore o ne a tshwanetse a bolaêlwa go ntshiwa selô se se neng se tshwanetse go dirisiwa ditirô tsoatlhe tsa bolai.

Tsela ya go bolaya batho go ba ntsha dilô tse di se nang tlhaloganyô, ke tirô e e itsiweng ke morafe mongwe le mongwe wa bathobatsho. Motho o diriwa ka ditlhare gore e ne eketse o sule, a tswa a sa swa. Ge a sena go dirwa jaana, go itsisiwe batho gore o sule mme le bôna ba bone rure gore o sule.

O tla tsêwa a isiwa kwa mabitleng jaaka moswi mongwe le mongwe, a tsenngwa mo lebitleng mme a tshêllwa. E tla re bosigo ge batho ba robetse, baloi ba tla tswa ba ya kwa mabitleng, ba feta ba epolla moswi yo, ba mo ntsha mo lebitleng, mme ba mo rudisa. Fêla ge a ne a sule mme ba mo rudisa, ba tla dira ka ênê

jaaka ba dira ka phôlôgôlô nngwe le nngwe e e se nang tlhaloganyô.

Leepi wa batho o ne a wêla mo tirong e e botlhoko e. Mogatse o ne a boa kwa morakeng, a fitlhêla a tshedile sentle mo mmeleng, mme a tshwenyegile thata mo moeng. O fitlhetse go se bosigo bopê bo a neng a bo rôbala a be a tsoge a se ka a tsosiwa ke matsalaê go mo isa phuthêgong ya baloi, mme ka ga tirô yotthe ya ga matsalaê, a feta a bolêlla monna wa gagwê.

E ne e le ka nakô ya go tlhagola, mme Leepi le mogatse ba ne ba tsogêla kwa masimong ka tsatsi lengwe le lengwe. Erile ka tsatsi lengwe, o ne a raya monna wa gagwê a re o boêla kwa gae go ya go thuga. O ne a solofetsa go boêla kwa masimong ge a sena go fetsa go thuga, mme monna wa gagwê o ne a tlhagola a ntse a mo lebeletse go boêla kwa tshimong.

Leepi gaa ka a fitlha a thuga, legôna gaa ka a tlhola a boêla kwa masimong go fitlhêla monna wa gagwe a be a boêlê kwa gae. Se se neng sa mo thibêla ke se; o ne a re a tsêna kwa gae, a feta a ntsha mabêlê a a kolobetsa go a thuga. Erile ge a sena go kolobetsa mabêlê, matsalaê a mo raya a re a tsêe metsi a tlhapê, mme a dira jalo.

Erile ge a sena go tlhapa, a eletsa go tsaya mabêlê a thuga mme matsalaê a mo raya a re "A rure Leepi ngwanaka O ikutlwa O ka tsaya mabêlê wa thuga O ntse O re setlhe. Kana ga O ipone. Le monna wa gago a ka se ka a rata go Go bôna O dira fa lapeng O ntse mosetlha jaana eketse O kwa masimong. O tshwanetse wa tsaya mafura wa tlôla."

Leepi o ne a tsaya mafura a a neng a a nêwa ke matsalaê a tlôla. O ne a re pele a itshasa sefatlhêgô, a tloga a itshasa maoto. Erile fêla ge a fetsa go itshasa maoto, a utlwa a lapa mo a se keng a tlhola a eletsa go dira sepê. O ne a gopola gore ke letsapanyana la ge a ne a tlhapa, mme a ithaya a re le tla feta ka pele. O ne a lala fa fatshe go ikhutsa, mme gaa ka a tlhola a ipôna go fitlhêla ge baloi ba sena go mo epolla mo lebitleng.

E ne yare ge a sena go lala fa fatshe, matsalaê a ya go mo tlhola ka a ne a itse se a neng a se mo dirile. Ka nnete o fitlhetse e le gôna di neng di simolotse go dira tirô ya tsôna. O fitlhetse a sa ntse a suma thata jaaka motho o robetse borôkô bo bo makete. A be a re "Ngwanyana, kajeno ke go tshwere fale O ntseng O re O ka ntihalefa, tsoga ke go bônê."

E ne e le moka a neng a le nosi gonne Leepi o ne a setse a le fa gare ga botshelô le loso. Monna wa gagwê o ne a tlhagola a ntse a gadima gore mosadi o tlaa tla. La bofêlô o ne a lemoga gore nakô e ne e setse e fetile ya gore a boêlê kwa masimong, mme a tsaya dipe-tlwana a ya gae. O rile ge a tsêna kwa gae, selô sa ntsha o ne a botsa maagwê a re "Mma, Leepi erile a sêna go thuga a ya kae?"

Mmaagwê a re "Leepi ke oo o robetse ga ke itse gore o ntse jang." Monna wa gagwê a tshoga a ithaganna a ya ka fa a neng a robetse teng, mme a fitlhêla motho e se morôbadi e le moswi. O ne a bitsa mmaagwê go tla go bôna ka mo Leepi a neng a le ka teng. O ne a ya mme a feta a itira jaaka motho yo o neng a sa itse gore go ne go tsile jang gore ngwetsi wa gagwê a be a sule. A simolla go thikga sellô sa dikeledi tsa mathe.

Batho ba ne ba phuthêga ge ba utlwa sellô sa ga Mmakesupilwe, mme ba gakgamala go utlwa ge a ne a llêla ngwetsi wa gagwê a sule. Borangwanaagwê ba ne ba tla ge ba utlwa sellô mme ba ba neng ba le kgakala ba ne ba ya go bidiwa. Erile ge ba sêna go phuthêga, ba romêla kwa morakeng go ya go bitsa Rakesupilwe. Motho o ne a romêlwa kwa Kgatleng go ya go bega loso la ga Leepi.

Pegô ya loso la ga Leepi e ne ya nna kgakgamatsô e kgolo gongwe le gongwe kwa le neng la utlwala teng, gonne go ne go se motho yo o neng a kile a utlwêla bolwetse ba gagwê. Baloï ke bôna ba neng ba sa makale ka ba ne ba itse sentlê se ba neng ba se dirile. Motho o ne a êpêlwa a bolokwa, ga tlhapiwa kgomô ya mogôga, ga jewa, ga tlhobôgwa.

Go ne ga feta malatsi a le mararo Leepi a ntse a le mo phupung, mme erile ka bosigo ba bonê, baloi ba tswa bosigo ba ya kwa mabitleng. Ba fetile ba epolla lebitla la gagwê mme ba mo ntsha. Erile ge ba sena go mo ntsha, ba mo apola sengwe le sengwe se se neng se le mo mmeleng wa gagwê, mme ba tsaya metsi ba mo tlhapisa. Ke gôna ba neng ba tsaya dipheko tse ba neng ba di itse tsa tirô ya go tsosa baswi, ba di tlhakanya.

Erile ge ba sena go tlhakanya dipheko, ba apesa setopo sa gagwê ka kobô ya letlalô la kgomo ya mogôga, mme ba naya matsalaê seditse sa kgomo e gore a mo fokê ka sôna. O ne a re pele a ina seditse se mo metsing, a mo kgatsha ka ôna a mo eme kwa maotong, a rapêla thapêlô ya baloi e e itsiweng ke bôna ba le nosi.

O ne a re ge a fetsa thapêlô e, a simolla go mmitisa a ôpêla a re:

"Leepi ngwanaka tsoga,
 Leepi ngwanaka tsoga,
 Ga O a swa O robetse tsoga,
 Ga O a swa O robetse tsoga.
 O robaditswe keng tsoga,
 A ga se botlhôgô e thata ba gago tsoga?

Ge matsalaê a sena go bitsa jaana, o ne a tloga fa a neng a eme teng a tsêna mo gare ga lesomô la baloi a nna fa fatshe. Erile ge a sena go nna fa fatshe ga tloga ga êma mosadi o mongwe a apere mo mmeleng wa gagwê, dilô tse di boitshegang. Go ne go tserwe thapô e telle ga bôfaganngwa dinôga di utlwa ka yôna, mme a thata mmele wa gagwê ka thapô e, e ntse e rwele dinôga e. Dinoga tse, gatwe ke tsôna di tsho-tseng mewa ya badimo ba baloi.

Mosadi yo e ne e le ênê yo mogolo mo baloing ba botlhe. O ne a êma moswi kwa tlhogong a rapêla ka loleme lo lo neng lo itsiwe ke ênê, ka gongwe le yo mongwe yo a neng a mo ruta go nna letsôgô la gagwê.

Le ênê fa moragô ga thapêlô e, o ne a simolla a bitsa a re:

"Badimo ba borara utlwang,
Re bitsa go lona ra re thusang,
Le buse ngwetsi wa ga rona utlwang,
Re mmatla tirong e na thusang,
Ga se tirô ya rona utlwang,
Tirô e ke bogosi ba lona thusang."

Erile fêla ge a sena go bolêla mafoko a a bofêlô, Leepi a tsoga a êma ka dinao mme a bua a re "Ke fa kae nê?" Erile ge a sena go botsa jaana, matsalaê a mmita a re, "Leepi, ngwanaka," mme a araba a re, "mma", mme a mo raya a re, "O fa o leng teng foo gonne o ne wa gana go dira se ke neng ke re O se dirê. Jaanong ke go dirile jaana gore ke tle ke dirê ka wêna sengwe le sengwe jaaka eketi ke dirisa phôlôgôlô e e se nang thaloganyô.

Ke gôna a teiwa gatwe a sianê le tsela e e yang kwa gae a sa gadime gopê. O ne a siana mme erile a sale kgakala le kwa gae a bidiwa gore a boêlê kwa moragô. Legôna o ne a boa a sianye go ya kwa a neng a bidiwa teng a sa gadime kwa a neng a tswa teng.

Erile ge a tsêna fa kokoanô ya baloi e neng e le teng, a teiwa gapê gatwe a boêlê kwa a neng a tswa teng, legona a ntse a sianye thata. Ka nakô e, o ne a siana a be a atamêla kwa gae a ise a bidiwe gore a boêlê kwa moragô. E ne ya re ge a setse a atametse kwa gae, a bidiwa gore a boê, mme a tlêlwa ke kgopolo ya gore a tshabê a be a tsênê kwa gae.

O ne a tshaba a be a tsêna kwa gae, mme erile ge a tshwanetse go tsêna kafa gabô, a boifa gone ba ne ba ka tla ba mo fitlhêla teng mme ba mo tsaya ba mmusetsa kwa ba neng ba kgobokanye teng. O ne a feta ka lapa la gabô a ntse a sianye, mme a feta a tsêna kafa lapeng le sele, a fetêla kwa segotlong. Ka kwa teng, o ne a fitlhêla dingata tsa bojang, mme a tsêna mo go tsôna go iphitlha.

Baloi ba ne ba tlhaga ba mo setse moragô, ba tsêna kafa gabô ba batla gongwe le gongwe mme ba se ka ba bôna sepê ka ga gagwê. Ba ne ba feta ba ya le malapa go batla gongwe le gongwe fa ba neng ba gopola gore o ne a ka nna teng, mme ba mo tlhoka. La bofêlô ba ne ba tsêna fa lapeng le a neng a iphitlhile mo segotlong sa lônâ. Fa ba ne ba feta ba batla thata ka ba ne ba na le maikutlô a gore o ne a le fa teng.

Ba ne ba batla mo sekhutlong sengwe le sengwe sa lapa, mme ba se ka ba mmona. Ba ne ba tswa fa lapeng ba ya kwa legoreng, legôna ba batla mme ba se ka ba bôna sepê. Ba ne ba ya kwa bojannye go batla mo go bôna. Ba fetile ba batla mo go bôna ka go bo phatlalatsa. Erile go sa ntse go setse dingata tse di neng di le kwa gare tse a neng a le mo go tsôna, mong wa lapa wa monna a tsosiwa ke modumô wa bôna, mme a gopola gore e ne e le dikgomo di mo senyetsa bojang.

Erile ka a ne a ya teng a itlhaganetse, a se ka a lemoga ge e ne e le baloi, mme a fitlhêla a setse a le mo gare ga bôna. Le bôna ba ne ba mmôna a setse a le mo gare ga bôna. Ga goa ka ga nna le yo o neng a raya ba bangwe a re ba tshabê. Ba ne ba mmônna gongwe mme ba tshabêla gongwe. Ka e ne e setse e le ka masa, baloi ba ne ba tshabêla rure, mme ba phatlallêla kwa magaeng a bôna.

Le ênê monna yo o ne a boêla mo tlung go rôbala. Erile ka mosô a tsoga a kgobokanya bojang a bo buse-tsa mo mannong a bôna. Erile ka dingata tse di neng di le fa gare di ne di ntse di eme sentlê, le ênê ga ka a di tshwenya. Ka tsêla e, ga ka a lemoga ge go ne go le motho mo teng ga bojang bo. Leepi le ênê o ne a ingwabaa ka a ne a sa rate ge a ne a ka bônwa ke mongwe a sa ikatêga.

O ne a tlhola mo teng ga bojang bo ga be ga nna bosigo. Erile ge go robalwa, a tswa mo bojannyê a tlhotlhomisetsa go tsêna ka kwa gabô. O ne a tsêna teng go setse go robetswe, mme a feta a kôkôta mo tlwaneng ya gagwê. Monna wa gagwe o ne a tsoga a

bula ka a ne a gopola gore e ne e le mongwe wa batho ba ba neng ba le fa lapeng.

Erile ge a tsêna mo tlwaneng a bitsa monna wa gagwê ka leina la gagwê. O ne a tshoga ge a utlwa lentswe la mosadi wa gagwê. Erile bakeng la gore a arabê a botsa a re, "O mang?" Lentswe la re, "Ke Leepi." A botsa gapê a re, "Wa re O mang?" Lentswe gapê la re "Ka re ke Leepi". Ke gôna a kopa gore monna wa gagwê gore a mo fê kobô a aparê ka a ne a sa tswala sepê.

Kesupilwe o ne a tsoga a tshuba mollô mme a simolla go botsa mosadi wa gagwê kwa a neng a tswa teng. Leepi le ênê ga ka a itse gore go ne ga dirêga eng gore a iponê a le kwa mabitleng a le mo gare ga lesomô la baloi. Kesupilwe o ne a tsoga a ya go tsosa rragwê. Le ênê o ne a fitlha a tshoga a ba a sala a roroma ge a bôna ngwetsi wa gagwê ka a ne a itse ge a ne a sule mme a bolokilwe.

Ka ba ne ba itse ge tirô ya loso la ga Leepi e ne e le tirô ya ga matsalaê, ga baa ka ba dira gore a itse sepê ka ga gagwê. Ba ne ba dumêlana gore ênê Kesupilwe a phakêlê a tsêê mosadi wa gagwê a mo ise kwa morakeng go ya go nna naê teng. Go ne ga utlwala fa moragô gore Leepi o ne a tsogile mo ba-swing. Bontsi ba batho ga boa ka ba dumêla. Bangwe ba ne ba ya kwa morakeng go mmôna ka nosi.

Kesupilwe le mosadi wa gagwê ba ne ba nna kwa morakeng go fitlhêlê ba be ba utlwê ge mmabôna a sule. Ba ne ba tla phitlhong ya gagwê, mme batho ba bantsi ba ba neng ba ntse ba utlwa ge Leepi a ne a phela, ba ne ba dumêla ka tsatsi la phitlhô gore se ba neng ba ntse ba se utlwa ka ditsêbê e ne e le boa-mmarrure. Ke gôna ba dumêla rure gore bolai ke namane e tona ya selô mo bophelong ba Batswana.

A LO ITSE DINÔNYANE?

Tlhô-ma-mi-sa	Mo-tlha-ba	Ê-lwê-tlhô-kô
Tlha-tswé-gi-leng	Me-no-ga-na	Ga-pe-le-tsa
Tlha-tlha-me-du-pe	Di-to-to-bya-ne	Se-ro-pong
Tha-i-si-tse	Ti-di-ma-lô	Pha-ro-lo-ga-nô
Tlho-ko-motlo-ga	Ma-ka-tla-na-ma-ne	Pe-lo-tlho-mo-gi
Le-tshwa-gô	Di-tsho-swa-ne	Pha-tlha-nya-na

Ere ka ke tlhômamisa gore ga lo itse dinônyane, ke ikaëlla mo thutong e, go lo bolëlla sengwe ka ga dingwe tsa dinônyane tsa lefatshe leno tse ke batlang gore lo di itse. Gapê ke eletsa go lo ruta sengwe ka ga mekgwa ya dinônyane tse, e é leng yôna e dirang gore di êlwêtlhokô go gaisa dinônyane tse dingwe.

Nônyane ya ntlha e ke batlang go lo ruta ka ga yôna ke tshetlo. Selekano sa yôna ke sa nônyane e e bidiwang ntšhare. Nonyane e, ke dumëla gore ba bantsi ba lona ba e itse gonne basimane ba tlwaetse go e thaisa ka serôpô sa boletswa ba bofeletse dibokwana mo go sôna. E tla re ge mosimane a sena go baakanya serôpô ka go se thatha ka boletswa le go se bofëlla dibokwana, a tsamae a tshotse serai se mo letsogong a tsoma fa a ka bônang nônyane e teng.

Ge a ka e bôna, o tla tlhoma serôpô mo gare ga tsela a se tsheditse ka motlhaba, mme a tlarologe nonyane a be a e pote ka kwa e tla reng a le teng ya re e a mo tshaba,, ya tsamaëla kwa seropong. O tla e gapelets a iketlile gore e se, ka ya fofa, mme e tsamae ka dinao go be e fitlha gaufi le serôpô. E tla re ge e le fa, e tla bôna dibokwana di ntse di menogana mo seropong.

E tla re ge e di bôna ya be e re e bonye dijô, ntshenka e bonye loso. E tla sianna kwa seropong, mme e tla re ge e tsêna fa go sôna, ya tshwara sebo-kwana ya se goga go se ja. E tla re ka go dira jaana ya gogëla serôpô mo godimo ga yôna mme ya bofika ke boletswa, mosimane a tla a e tshwara a e bolaya. O

tla re ge a sena go e bolaya, a tsaya serôpô a tlosa mafofa a nônyane e a e bolaileng mo go sôna.

O tla re ge a sena go tlosa mafofa, le go baa bole-tswa gapê mo seropong fa bo seng teng, a tsamaya gapê a tsoma ge a ka bôna ntšhare o mongwe. Ge a ka mmôna, o tla dira jaaka a ne a dira ga ntlha go be a tshware nônyane. Ge a ka thaisa ka serôpô se na le mafofa a nônyane e a e bolaileng, nonyane e e phelang e ka se ka ya tla gaufi le sôna. E bôna ka mofofa a, gore serôpô ke selo se se nang le kotsi mo dinônyaneng.

Ge O tla itse gore mosimane o thaisitse ntšhare, O tla utlwa a ôpêla mo sekgweng a le nosi a re:

"Kullu-u mmamadi a bontšhare,
Kullu-u e a re a sena go di ja,
Kullu-u a di tshelle ka motlhaba,
Kullu-u a re bana tlang lo je,
Kullu-u-tlang lo je ke bapetse,
Kullu-u ke bapetse ditotobyane,
Kullu-u ditotobyane tsa motlhaba."

O ôpêla pina e ge a gapeletsa nônyane kwa seropong.

Tshetlo e fapaana le ntšhare ka mmala. Bosêtlha ba yôna ke bo borokwa, etswe ba ntšhare e le bo bohubidu. Le gale mo mothong yô o sa itseng dinonyane tse pedi tse sentle, ga go na pharologanô ya sepê fa gareng ga tsôna. Selô se ka pele se ka lemosang gore efe ke efe, ke gore ntšhare ga atêla go nna mo setlhareng. Ke nônyane e e ratang go kotama fa fatshe mme e tsamae ka dinao. Tshetlo ke nônyane e ka gale e fitlhelwang e ntse e kotame mo godimo ga setlhare.

Ke nônyane e e gakgamatsang batho ba bantsi ka mokgwa wa yôna wa go itse gore dinotshe ke sengwe sa dijô tse di ratwang ke motho thata. Yôna ka nosi, e tsamaya e batla dinotshe mme ge e sena go di bôna, e disa ka thata go batla ge e ka se ka ya bôna motho yo e ka mmitsang ya ya go di mmontsha. E batla setlhare se se fa thokô ga tsela e e tsamayang batho ka bontsi, mme e tla nna mo go sôna gore e be e bônê motho a feta ka tsela e.

Motho wa ntlha yo o tla fetang ka tsela e, ke êné e tla mmitšang mme e ya go mmontsha kwa phalô ya dinotshe e leng teng. E bitsa motho ka go lla ga yôna go go sa tshwaneng le ga dinônyane tse dingwe. Go lla ga dinônyane tse dintsi go ka go lemosa gore ke go ôpêla fêla go supa boikhutsô le boitumêlô bo dia beng di le mo go bôna. Go lla ga yôna go go lemosa gan-gwe gore ga se go ôpêla ke go bitsa.

Ge e le yôna O tla utlwa e lla mo setlhareng e re "Tsere, tsere, tsere, tsere", le gôna e sa nna golo go le gongwe mo setlhareng se. Le ge e kane ekete O a e tlhokomologa, e tla lesa O feta fa e leng teng, mme ge o sena go feta, e tla fofa gapê e ya go nna mo setlhareng se sengwe kwa pele ga gago. E tla dira jaana go fitlhele O be O e reetse.

Se e batlang gore O se dirê ge e riana, ke gore O letse molodi, O fapogêlê kwa go yôna. E tla re ge O dira jaana, ya lla thata, mme e tla re ge O atamêla, setlhare se e leng mo go sôna, ya tloga ya ya go nna mo go se sengwe kwa pele ntlheng ya kwa phalô ya dinotshe e leng teng. E tla dira jaana gore e be e tsene gaufi le fa phalô e leng teng.

Ge O tla itse gore e gaufi le fa phalo e leng teng O tla utlwa e ngôtla lentswe la yôna e lla e re "tswidi, tswidi, tswidi, tswidi." Ge phalô e le gaufi, e tla lla ka lentswe le le sesane gore O be O nne gaufi thata le setlhare se e leng mo go sôna. Ge phalô e le mo setlhareng, e tla re ge O ya O lebile fa kutung ya sôna, ya tloga ka tidimalô ya ya go nna mo setlhareng se sengwe kgakajana le fa phalô e leng teng.

Ge O tsena fa setlhareng se erile e tswa mo go sôna ya be e didimetse, O êmê, O llale kwa godimo ga sôna, kapô O base mo kutung ya sôna go batla fa dinotshe di kabong di tswa teng. Ge phalô e le fa fatshe, e tla re ge O atamêla setlhare se e leng mo go sôna, ya tloga ya fofa mme ya re ge e okame fa phalô e leng teng, ya fofêla kwa tlase ya re jolwe, mme ya phaila ka lefuka la yôna mo godimo ga phalô. Le gôna

e tla re ge e sena go phaila jaana, ya lesa go lla mme
ya ya go nna mo setlhareng se sengwe kwa pele.

E a re ge re e bôka re re:—

Mmanphai wa seswai,
Mosadi yo o pelotlhomogi,
Yo o se nang letsholô le phuthegile,
O a tle a le gabe a le gabolle,
A be a le ntshe tlala e maleng.
O se ka wa mpaa setlhareng,
O mpêê seolwaneng.
Ga ke na selêpê sa go rêma setlhare,
Ke na le kepu ya ka ya mfana,
Ya go thubaka seolwana.

Nônyane e nngwe e ke batlang gore lo e itse, ke
mogolodi. Nônyane e ke ya seleanô se se kanang ka
sa lekôllwana. Mmala wa yôna ke o mokwebu. Ma-
fofa a yôna a dikgêpê le a mogatla a mantsho go tloga
fa gare go ya kwa dinkong. Nônyane e, e bonwa ka
sewêlô le gôna fa moragô ga sebaka se seleele. Le gale
ga ke itse gopê mo lefatsheng leno kwa e bonwang ka
bontsi teng.

Selô se se dirang gore ke bue ka ga mogolodi ke
se: mo dilong tsotlhe tse di itsegeng gore ke ditshupô,
kapô dikai tsa gore pula e etla, ga go na sesupô se bo-
nnete ba sôna bo fetang ba mogolodi. Ge e ka re O le
mo gare ga naga fa gare ga motshegare, wa utlwa
mogolodi o lla kwa godimo o re "Kurru, kurru", O itse
gore pula e fa gaufi mme O ithaganne gore O tle O
tsênê kwa O yang teng pula e ise e go tshware.

E tla lla jaana ka sebaka se seleele, mme le ge O
ka leba kwa godimo go batla fa e llang teng, go thata
gore O e bônê. O tla itse ge e le mogolodi gonne ge O
ka disa thata ge e fetsa go lla, O tla re O ntse O lebile
kwa godimo O e batla wa bôna e tla e fofa jaaka
letlakala le le neng le tseetswe ke phefô kwa godimo
jaanong le boêla kwa tlase. O tla tla o ikêtlile jaaka
ekete ga o phele, O be o feta o re fa fatshe o re tlhô.

Ge tsatsi leo le sena go phirima, kapô le santse le ya go phirima O tla utlwa pula e duma kwa tlase tlase, mme e tla re O thanya fa gare ga bosigo, wa fitlhêla go na pula ya makatla-namane. Ge ka gongwe e ka re e na wa be O gateletswe ke borôkô, O tla re ka mosô O tsoga wa fitlhêla go se mosima kapô kgatampi e e se nang metsi. Ge go sa nna jaana, O tla fitlhêla go na pula e tshweu ya medupe.

Nônyane e nngwe e rea tleng re itse ka yôna ge pula e le gaufi ke e e bidiwang Tlhatlhamedupe. Ke nônyane e tshunyana e bantsi ba ka reng e phatshwana. Selekano sa yôna ke sa nônyane e e bidiwang Kuamesi. E fapaana le Kuamesi ka popêgô gonne ere mmele wa Kuamesi o le mokhutshwane, wa yôna o mo leele. Ga se nônyane e e bonwang gantsi.

Fêla mothang O tla utlwang e tlhoafala e lla e re "Pula! Pula! Pula! A e ne tsôpôtsôpô tsôpôtsôpô tsôpôtsôpô." Ga go ka ke ga tsaya sebaka se seleele pula e ise a ne. Pula e, le gôna e tla nna pula e tona ya medupe. Fa gongwe e ka re ka maitisô a magolo, wa utlwa Tlhatlhamedupe a tlhoafala a lla, mme e tla re fa gare ga bosigo, kapô ge masa a tla, wa utlwa go tshologa pula, etswe erile ge go robalwa, gabo go se maru mo godimo.

Ga go na sesupô se sengwe sa pula se ke se itseng se se nnete go phadisa nngwe ya dinônyane tse pedi tse. Ge Tlhatlhamedupe a ka utlwala a gowa a re "Pula! Pula! Pula!" O tlhaba mokgosi wa nnete gore pula e etla. Yo e tla reng a utlwa mokgosi o, a se ka a êpa mesêlwa, o tla ipaakanya a le mo gare ga bothata. O tla re gongwe a tshwerwe ke borôkô bo bogolo, a utlwa a setse a tsenywe ke metsi ka kwa tlase. Fa gongwe o tla tshwarwa ke pula e kgolo mo gare ga naga.

Nônyane e nngwe e ke batlang gore lo itse sengwe ka ga yôna ke kôrwe. Ke nônyane e e bogolo bo kanang ka ba mokoe. Ga se nônyane e e mmala o o tlhatswegileng. Diphuka tsa yôna tsa dikgôpê di din-tsho. Mmele wa yôna o khurumeditswe ke diphuka tsa

mmala o modilodi. E na le molomo o motona o o kgô-gôrôpô o ekete lonaka. Ke nônyane e e phelang ka go ja ditshoswane le ditsiê.

Mokgwa wa yôna o o re makatsang ke o. Ge e tshwanetse ya tsala, e batla letshwagô, e itlhobe diphuka a tsene mo go lônâ. Ge e sena go tsêna, monna wa yôna o thotha seretse fa a ka se bonang teng, mme a thibe molomo wa letshwagô le o monamagadi a leng mo go lônâ, a sadise fêla phatlhanyana e a ka mo fang dijô ka yôna. Go tloga fa, kôrwê o motonayana o tla bapalla o monamagadi, a mo lôkêlla dijo ka phatlhanyana e a e sadisitseng ge a thiba letshwagô.

Kôrwê o monamagadi o tla nna mo letshwagong le, a tsala, a elama a be a thuthusa. E tla re ge a sena go thuthusa, a nna le bana gore ba be ba tswê diphuka. Ge ba sena go tswa diphuka, o phoma mmu o o thibileng letshwagô a tswê. O tla mmona fêla gore o tswa mo botsetseng ka mmala o montlê ô ô phêpa. Ge a sena go tswa, o thibêlla bana ba gagwê mo letshwagong jaaka a ne a thibetswe ke monna wa gagwê. Ênê le monna wa gagwê ba tla bapalla bana ba go fitlhele ba golê.

Ge ba sena go gola, ba batona ba thuba mmu o o thibileng letshwagô mme bana ba tswê ba nonofile go fofa jaaka dinônyane tse ditona. Mokgwa o wa kôrwê o motonanyana wa go bapalla o monamagadi o, ke ôna Motswana a tsereng mo go ôna seane se se reng "Kôrwê ke je, ke bapalla tsetsê."

Nonyane e nngwe e ke batlang go le ruta ka ga yôna ke Mokowe. Ke nonyane e e bogolo bo kanang ka ba korwê. Mmala wa yôna ke o montsho, mme e seng bontsho ba legodi. Bontsho ba mmala wa yôna ke ba mmala wa nônyane e gotweng kuamesi. Ke bontsho bo re reng bo bokwebu. E na le letlôpô le ekete la pupupu, mme ge e ka re e itebetse ya bôna motho e le robatsa mo molaleng e be e ne ekete ga e na letlôpô.

Mokowe o tlhoilwe ke batsomi bakeng la mokgwa wa ôna ke o: Ge e ka re e ntse ya bôna motsomi a

ratêla phôôlôgôlô, e a kuella e re kowe-e-! Le batsomi ba Moesimane ba ba kileng ba tsoma mono, ba itse nônyane e, mme, ere ka ba bone phôlôgôlô e tshaba ge e utlwa mokgosi wa yôna, ba e bitsa. "Go-way-bird." Dingaka tsa Setswana di e bitsa "Mosiga yo o ntswe le ntšha, o kuile dira maloba."

Ga e thuse diphôlôgôlô tsa naga fêla ka go di itsise ge dira di le gaufi: Dikgogo tsa rona di gana go utlwa mokgesi wa yôna ka dia be di itse gore ntsu kapô segodi se gaufi, mme di tshabe di iphitlhe. Ge fêla e kuwa e re, kowe-eee, dikgago le dikgogwana di thu-bêga lephatla, mme nngwe le nngwe e batle fa e ka itiketsang teng. Le wena ge e ka re O tsamaya mo nageng wa utlwa e kuwa mokgosi. O tsamaye o ipa-baletse, gonne gongwe ge e rialo, e go itsise gore dira tsa gago di gaufi.

MMABA WA MOLEMI

Kê-la-tlhô-kô	Tswe-lo-pe-le	Nnye-nnya-ne
Kgo-bo-ka-nya	Di-pe-tlwa-na	Na-tha-na-tha
Tlho-ko-tso	Di-pha-tlha-na	Gô-nyê-la
Thu-thu-gang	Phe-to-gong	Pa-ga-mê-la
Mo-go-ko-nya-ne	Se-bo-kwa-na	Di-ku-tung
Thi-bê-lla	Lo-tlha-ka	I-pô-na-tsa

Mmaba o mogolo wa molemi wa lefatshe leno ke sebokwana. Sesenyi se, se itsege gotlhe go tswa kwa bogareng ba lefatshe le, go fitlha mono borwa. Go tswa kwa metlheng ya bogologolo, sebokwana se itsege ge e le sesenyi se segolo mo mabeleng a bathobatsho. Mo malatsing a kajeno, tshenyô ya sôna e kgolo mo mmopong go feta mo mabeleng ka ntšha ya ge mmopo o na le lotlhaka le le monate go feta la mabêlê.

Batho ba bantsi ga ba itse gore sebokwana se tswa kae. Ge re ka ithuta ka kêlatlhôkô mokgwa o bathoba-tsho ba bogologolo, ba neng ba tlhokômêla temô ya bôna ka ôna, re lemoga gore batho ba ba ne ba na le

kitsô e kgolo ka ga sebokwana. Mo malatsing a bogologolo, e ne e a re ka kgwedi ya Lwetse, basadi ba tseé dipetlwana ba ee kwa masimong go ya go otola. Go riana ke go re mosadi o ne a feta a ya le tshimo a kgola dikutu tsa lotlhaka la mabêlê.

Ge a sena go kgotha dikutu tse, o ne a di kgobokanya, mme a di fise. Go dira jaana, o ne a bolaya sebokwana se a neng a itse sentle gore ka nakô eo, se ne se le mo dikutung tsa lotlhaka. Ka tsela e, batho ba bogologolo ba ne ba thibêlla tshenyô e kgolo ya sebokwana mo mabeleng a bôna.

Kajeno re bôna balemi ba ba botlhale ba malatsi a gompieno a tswelopele e kgolo ba dira tiro e e neng e dirwa ke batho ba bogologolo. Ba re ruta ka thata gore ge re sena go kotula mabêlê a rona, re tshwanetse ra menoganya masimo a rona ka mogoma, mme ya re fa moragô ga tirô e, ra kgobokanya lotlhaka ra le tshuba. Go riana re tla bolaya sebokwana se se mo go lona.

Ge sebokwana se se ka se ka sa bolaiwa ka tsela e re setseng re e boletse se, se nna mo kutung tsa lotlhaka mariga aotlhe, mme ka kgwedi ya Lwetse, se fetoga mo popegong. Mmele wa sôna oa gônýêla o nne mokhutshwane, mme o nne mokima kwa tlhogong go feta kwa mogatleng. Go dira jaana ke gôna ge se le mo phetogong ya go tswa serurubele.

Ge e ka re se le mo phetogong e, Wa se ithuta ka tsatsi le letsatsi, e tla re ka tsatsi le lengwe wa fitlhêla se itshupa pila gore ke serurubele se se santseng se le mo kgetseng e se goletseng mo go yôna. La bofêlô kgetse e, e nna nnyennyane mo go sôna mme e phatloge ka fa moragô go tswa kwa tlhogong go ya kwa mogatleng. Ka yôna nakô e, serurubele se tswa mo kgetseng e se simolle go fofa.

Serurubele se phela malatsi a mabedi kapô dibeke tse pedi. Mo go yôna nakô e, se senamagadi se batla mogwang wa lebêlê mme se tsalle ka fa tlase ga ôna mae a ka nna masomê a matlhano. Mae a, a thuthuga mo malatsing a motlhano kapô a a ferang bobedi. Dibokwana ge di tswa mo maeng, di simolla fêla ka go

batla se di ka se jang. Di pagama matlhare a semedi sengwe le sengwe se se gaufi le tsôna mme di a je.

Fa di leng teng go ipônatsa ka matlhare a a marôse, gonne di ja ka go nathanatha matlhare mme di a tlogele a tletse diphatlhana. Ka nakô ya malatsi a a seng kaé, dibokwana tse dia be di setse di monofile go ka batla fa di ka bônang mabêlê kapô mmopo teng, mme tsà tsêna mo go ôna ka go fetlha kutu ya ôna. Ge di sena go tsêna mo teng ga lotlhaka la mmopo kapô la mabêlê di simolla go le jêla kwa godimo.

Fa morago ga dibeke tse thataro dibokwana tse di ntse di le mo teng ga lotlhaka, dia be di setse di feditse go gola. Ka yôna nako e, di fetoga mo popegong. Sengwe le sengwe sa tsôna se fetoga, se tswe sebopiwa se se kima kwa tlhogong, mme se le tlhokotso kwa morago. Fa moragô ga dibeke tse pedi kapô tse tharo sebokwana se ntse se fetogile jaana, se fetoga serurubele gapê. Sebaka se, e a be e setse e le ka kgwedi ya Molomô.

Jaaka re setse re utlwile, serurubele se, se phela malatsi a le mabedi kapô dibeke tse pedi. Mo nakong e khutshwane e ya bophelô ba sôna e, se tsala mae gapê a a thuthugang mo nakong ya molatsi a a ferang bobedi. Ka nakô ya ge sebokwana se bônala la boraro, mabêlê a a be a setse a tsetsé. Ka yôna nakô e, tshe-nyô ya sôna e kgolo thata mo mabeleng. Bakeng sa gore se fêtlhê lotlhaka se tsênê mo go lona, se pagamêla kwa godimo ga mabêlê go ya go ja diakô tsa ôna.

Ge se sa lwantshiwe ka thata ka nakô e, tshenyô ya sôna e kgolo jaaka ya tsiê. Ka nakô e, go batlwa banna ba ba botlhale ba Setswana ba ba itseng go thibêla tshenyô ya sesinyi se. Tsela e ba lwantshang sebokwana ka yôna, ke e e re bontshang gore mothomotsho o kile a be a na le kitsô e kgolo ya go dirisa dipheko. Tirô e ya go thibêla seboko go ja mabele e, e bidiwa go upa.

Monna yo o itseng moupô o batliwa ke morafe o masimo a ôna a tlhasetsweng ke seboko, mme go diriwe gore a upê. O simolla tirô ya gagwê ka go baakanya

dipheko tsa gagwê. Ge a sena go di baakanya, o di naya batho mme a ba laele gore ba tshwanetse ba feta ba dira ka tsôna jang kwa masimong. Ge batho ba tsêna kwa masimong.

Mongwe le mongwe o ya kwa tlhofing e nngwe le e nngwe ya tshimo ya gagwê, a nathe pheko, mme a hune bojang lehutô a e lokele mo go bôna. Ge a sena go dira jaana, o tsêna mo gare ga tshimo, a hune mongwang wa lebêlê, mme a lokele pheko mo go ôna.

Mmôgô le pheko, mongwe le mongwe wa baupé o newa nakana. Ge a sena go hunêlla pheko mo tlhofing tse nne tsa tshimo, le fa gare ga yona, o simolla go letsa nakana a re, "pyee, pyee, peolwane wee, tla o je mogokonyane. Pyee, pyee, peolwane wee, tla o je photonono." Mogokonyane le photonono, ke maina a mabedi a sebo-kwana se bidiwang ka ôna ge se e ja mabêlê kwa diakong.

Ge moupi a ka dira tirô ya gagwê jaaka a laetswe, e tla re ka nakô e a letsang nakana ka yôna, a bitsa peolwane gore e tle go ja mogokonyane, go tla phuthêga peolwane ka bontsi bo bogolo e tla go ja sebo-kwana. Fa gongwe O tla fitlhêla peolwane e tlhakanye le dinônyane tse dingwe tse di ratang sebo-kwana, le tsôna di tsile go se ja.

TAU

Boi-tshe-gang	I-tlha-ga-nê-la	Di-ka-ga-nye-tsa
Tlha-lo-ga-nyo	Le-pê-tlê-kê	Se-nye-di-tseng
Kga-o-ga-nye	Go-la-fa-di-tse	Kga-o-gê-lwa
I-phi-tlhi-leng	Tlha-ma-le-tse	I-tsho-lo-fê-la

Tau ke sebata se se bogale se se maatla se se boitshegang. E tshabiwa ke diphôlôgôlô le motho. Ke sebata se se phelang ka go bolaya diphôlôgôlô tse dingwe go di ja. Motho e a mo tshaba gonne ga go phôlôgôlô mo lefatsheng e e sa boifeng motho.

Tau ge e setse e tsofetse, e pallwa ke go tshwara diphôlôgôlô, e phela ka go bolaya batho e ba je. E lalla fa thokô ga tsela e batho ba tsamayang ka yôna, mme e re motho a tlhaga a tsamaya a sa gopole sepê e mo tlolele e mo tshware ka tlhōgō e e thube. Ge e sena go mmolaya, e mo gōgêla kwa kgakala le tsela moteng ga sekgwa e mo jele teng.

Motho o bolaya tau fêla ka ntlha ya botlhale le tlhaloganyô ya gagwê e e fetang ya dibopiwa tsotlhe tsa lefatshe. Ge e le ka maatla, ga go motho yo o ka êmang fa pele ga tau. Ka mênô a yôna a a bogale a a thata, e kgôna go bolaya motho le kgomo jaaka katse e bolaya legôtlô. E phura lesufu la kgomo jaaka mpya e phura lesufu la mmutla.

Diphôlôgôlô tse dintsi e di bolaya ka go di lalla fa thokô ga mebila e di yang go nwa ka yôna, kapô fa mogobeng o diphôlôgôlô di nwang mo go ôna. E lalla fa gore phôlôgôlô e be e tle e tsamaya, mme e tlolele mo go yôna e e tshware ka molala e o kgaoganye. Ge e sena go e bolaya, e e gōgêla kwateng ga sekgwa go ya go e jêla teng.

Ge e sena go ja, e katoga go se go nene, e iphitlhe go disa gore go se ka ga atamêla motho, manong, kapô dibatana tse dingwe. Ge e ka bôna motho a ya kwa dijo tsa yôna di leng teng, e mo kgalemêla gore a se ka a atamêla fa go tsôna ka go duma. Ge e le dinônyane kapô dibatana tse dingwe, e tswa fa e iphitlhleng teng go ya go di koba.

Diphôlôgôlô tse dintsi di fapoga go bolawa ke tau ka go e utlwa ka moa. Ge go na le fa di ka belaelang gore tau e fa teng, ga di ka ke tsa go atamêla di ise di tsamaele ka kwa phêfô e fokelang teng, go batla gore a e fa teng.

Dikgomo ge di ka re di hula, tsa utlwa tau ka moa, di tshaba di be di tsene kwa morakeng. Modisa wa tsôna ge a bôna di tshaba, le ênê o batla tsela e a ka bolokang botshelô ba gagwê ka yôna.

Ge tau e jele kgomo, modisa o itlhaganêla go ya go begêla mong wa kgomo gore e jelwê ke tau. Mong wa

kgomo ge a sena go amogêla pegô e, o ithaganêla go ya go bega kwa kgosing. Kgosi ka pele, e laêla gore mokgosi o llê gore tau e jelê kgomo. Fêla ge mokgosi o utlwala o re 'sebata kgomo', banna ba motse ba tla itse gore tau e tlhasetse leruô la morafe.

Monna mongwe le mongwe o tla tsaya ditlhabanô tsa gagwê mme a potlakêla go ya kwa kgosing. Ka pele banna ba tla phuthêga ba reetsa se kgosi e tla se bolêlang. Kgosi e tla bolotsa mephatô go lata tau e e sentseng jaaka ekete ba ya go tlhabana le dira. Ngaka ya morafe e tla tla e naya mongwe le mongwe wa ba ba yang go lata tau, sephoko go ba femêla mo ntweng e ba tla e lwang le tau.

Kgosi e bolotsa mephatô ka bontsi go ya go dika tau, mme fa ba ka e fitlhêlang teng, go tla tlhabana ntwala e ekete ke ntwala ya morafe le morafe. E tla re e ntse e le nngwe, ya thuba banna lepêtlêkê, ya ba senya, ya ba baa malôlô. Bangwe e tla ba tlogêla ba sule, bangwe e ba gôlafadiitse.

Ge ba ka e bolaya, go nna boitumêlô bo bogolo le ge e ka be e bolaile bangwe ba bôna. Ba tla gôrôga kwa gae ba ôpêla kômo ya phenyo. Ba tsêna kwa gae ka tidimalô ge ba paletswe ke go e bolaya mme yôna e bolaile ba bangwe ba bôna.

Mo lefatsheng le le nang le ditau, batsamai ba phologa ka go lala mo godimo ga ditlhare tse di godileng, gonne tau e kgôna go tloêla kwa godimo thata. Ge setlhare se sa golêla kwa godimo tau e kgôna go folosa matho mo go sôna. Go makatsa ge e tloa go le kana gonne mokokotlo wa yôna o tlhamaletsê jaaka logong.

Ka sebaka sengwe, monna o ne a tsamaya mo lefatsheng le le nang le ditau. Erile ge tsatsi le ya go phirima, a simolla go batla fa a ka robalang teng, mme a bôna setlhare sa mophane se se goletseng kwa godimo, a pagama mo go sôna. Tau e ne ya mo tsaya ka motlhala ya ba ya fitlha fa setlhareng se a neng a le mo go sôna.

Go ne go ise go nne bosigo ge e tsêna fa tlase ga setlhare se. E ne ya nkgā lefatshe ya dikologa setlhare, mme ge e utlwa motlhala wa gagwê o pagama setlhare, ya nkgā kutu, mme ya batla kwa godimo. E ne ya re ge e bôna a le kwa godimo thata, ya se ka ya leka go tloa, mme ya patlama fa tlase ga setlhare go letêla gore a fologê.

O ne a tshoga mo go bileng ya nna thata gore a tshwarwê ke borôkô. Mme ere ka borôkô e le sera, bo ne ba mo tshwara ba mmôfa. Erile mo borakong ba gagwê, a lôra a wêla mo leganong la tau. O ne a fafama ka letshogô, a leka go ragoga a tshaba, ka a ne a lebetse ge a ne a le mo setlhareng, mme a pagologa mo go sôna a wêla mo godimo ga tau.

Go bônala gore le yôna e ne e tshwerwe ke borôkô, gonne e ne ya tshoga ge monna a wêla mo go yôna, mme ya sutlha ya tshaba. Erile e ralla sekgwa e ya kwa, le ênê a se sutlha a ya jaana. Monna yo o ne a bolokwa ke selô se.

Selo se sengwe se tau e se tshabang, ke mollô. Ge O gapa dikgomo mme O phirimêlwa ke letsatsi mo nageng O tshwanetse wa gotsa mollô fale le fale wa dikaganyetsa fa di letseng teng. Tau ge e bôna mollô o, ga e ka ke ya atamêla fa dikgomo di leng teng. E dikologa gapê le gapê go bôna fa mollô o seng teng gore e tlasêlê dikgomo. Ge go se fa e ka sekeng ya bôna mollô teng, e a tshaba e tsamae.

Tau e tshabêga ka gore ge e sentse, e itse sentle gore e tla latwa ka motlhala gore e bolanwê. E tloga fa e senyeditse teng, mme ge e fitlha kwa pele e boa e bapile le motlhala wa yôna, e batle sekhu e iphitlhe mo go sôna go letêla yo o tla e tsayang ka motlhala. Molati wa yôna ge a ka se ka a itsholofêla, o tla tloêlwa ke sera se, se mo thuba tlhôngô a ise a itse se a ka se dirang.

Gantsi ge go iwa go lata tau, go tsêwa dimpya gore e tle e re ge di ka e bôna di e tlasêlê batho ba sale kgakala. Ba tla batla kwa dimpya di bogolang teng, mme ba ye teng ba iphitlhile gore tau e se ka ya ba

bôna. Ba tla re ge ba le gaufi nayô, ba batla fa go thata ba iphitlha teng. Ba kgetha motho yo o itseng go hula tlhōbōlō gore a e kolopê.

Motho yo o, e tshwanetse ya be e le mohudi wa tlhōbōlō wa nnete, gonne ge lerumō la gagwê le ka e tlhaba fa go ka se keng ga e bolaya, e gakala thata e tlhasele letsholō, e bolaë batho, go befe go nne botlhoko. Motho wa ntlha o e batlang go mmolaya, ke yo a e tlhabileng. Fa moragô e tla tlasêla mongwe le mongwe, motho a tshaba a kgaogelwa ke setlhako, mme a pallwa ke go se sêla.

LEBÔKÔ LA TAU

Ke nna Mapetekane 'aga Mosetlha,
Bagale le ka lorole nka ba fatlha
Nna mothulwe yo o mokokotlo o thupa
Ke latwe ke mosimane a sa rupa,
Tau ke tshabe.
Nna ke phura kgomo, ke phure le motho,
Ke phure le modisa wa dinamane

Ke nna serôbarôba matlhakola,
Se a robake se sa obe go a lala
Nna tau diphatlha di tswa mamina
Dinkô ditsagalala²⁾ wa ga Tawana
Ke fitlhetse dikgomo di eme leswaratlhatlheng³⁾,
Nokeng ya Letshikhiri,
Ka khukhutha ka boaboanya moriri.

Le kwa ga batho ga ke gopolwe,
E ya re ngwana a nkgopola a phailwe, gotwe,
Se gopole sefêphê⁴⁾ go itumetswe,
Se buwe ka makhutsê go dutswê.
Molelekisa pitse ya segole a e gomele,

Nkwe se êmêla marumo a bagale,
 Moleba leba dintho tsa magetla
 Ramasidi gadi-gadi,
 Moama lodi ke boa nasô.

E re le bôna di eja maapara nkwê
 Mahutsana le itlhôbôgê.

- 1) Mapetekane = yo o tlhanogatlhanogang.
- 2) Ditsagalala = tse di atlhameng.
- 3) Leswaratlhatheng = mo go masutlhêsutlhê.
- 4) Sefêphê = selo se se boitshêgang, selalomê.